חורבת בשה: אתר מהתקופות הרומית והביזנטית בעורף החקלאי של אשקלון

אילן פרץ

בחודשים ינואר–פברואר ויולי 2007 נערכה חפירת הצלה בחורבת בשה (נ״צ 505–8/62499–16482 ; איור 1), הנמצאת במישור החוף הדרומי על תוואי הכביש מניצן לאשקלון (פרץ 2011).[1] האתר משתרע על המדרון המערבי של שלוחה נמוכה סמוך לכביש תל אביב–אשקלון (כביש 4), 5 ק״מ מצפון־מזרח לאשקלון ו־600 מ׳

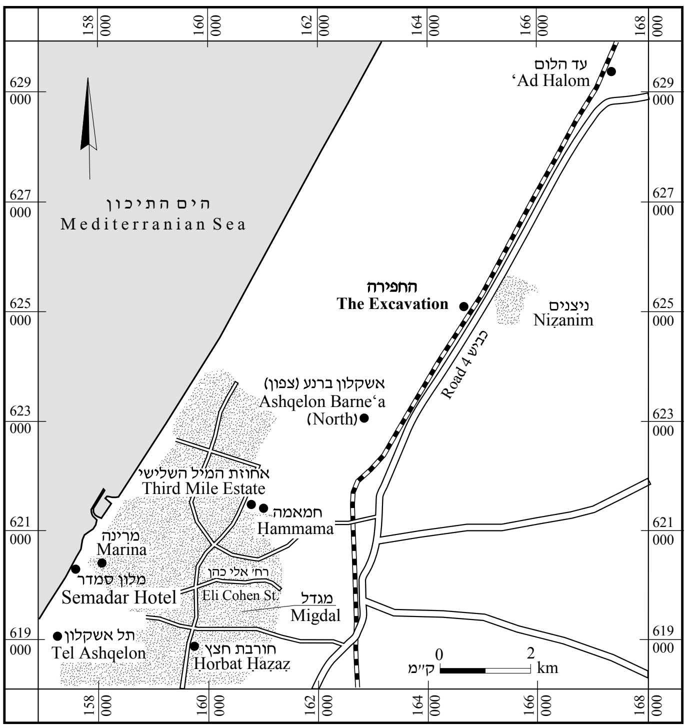

איור 1. מפת איתור של החפירה ושל אתרים סמוכים.

1 לריסה שילוב ערכה במקום חתכי בדיקה טרם החפירה. את החפירה, מטעם רשות העתיקות ובמימון משרד השיכון של מחוז ירושלים, ניהל וצילם המחבר (הרשאה מס׳ A-5018). סייעו אלכס קרוכמלניק (ניהול שטח בעונה שנייה) וישעיהו לנדר (מנהלה). פטר פביאן (גלאי מתכות ומיון כלי חרס), אברהם האג׳יאן, מרק קיפניס ובוריס אינטין (מדידות ושרטוט), צילה שגיב וקלרה עמית (צילום), גלי ביינר־גייל (מעבדת מתכת), יעל גורין־רוזן (מיון ראשוני של זכוכית, הדרכה ובדיקה של דוח הזכוכית שכתב המחבר), דונלד צ׳ אריאל וגבריאלה ביכובסקי (נומיסמטיקה), אריאל ברמן (זיהוי המטבע משטח C), אולגה שור (רפאות כלי חרס) ואנה דודין (ציור כלי חרס). תודה לצוות מרחב דרום על העזרה הרבה.

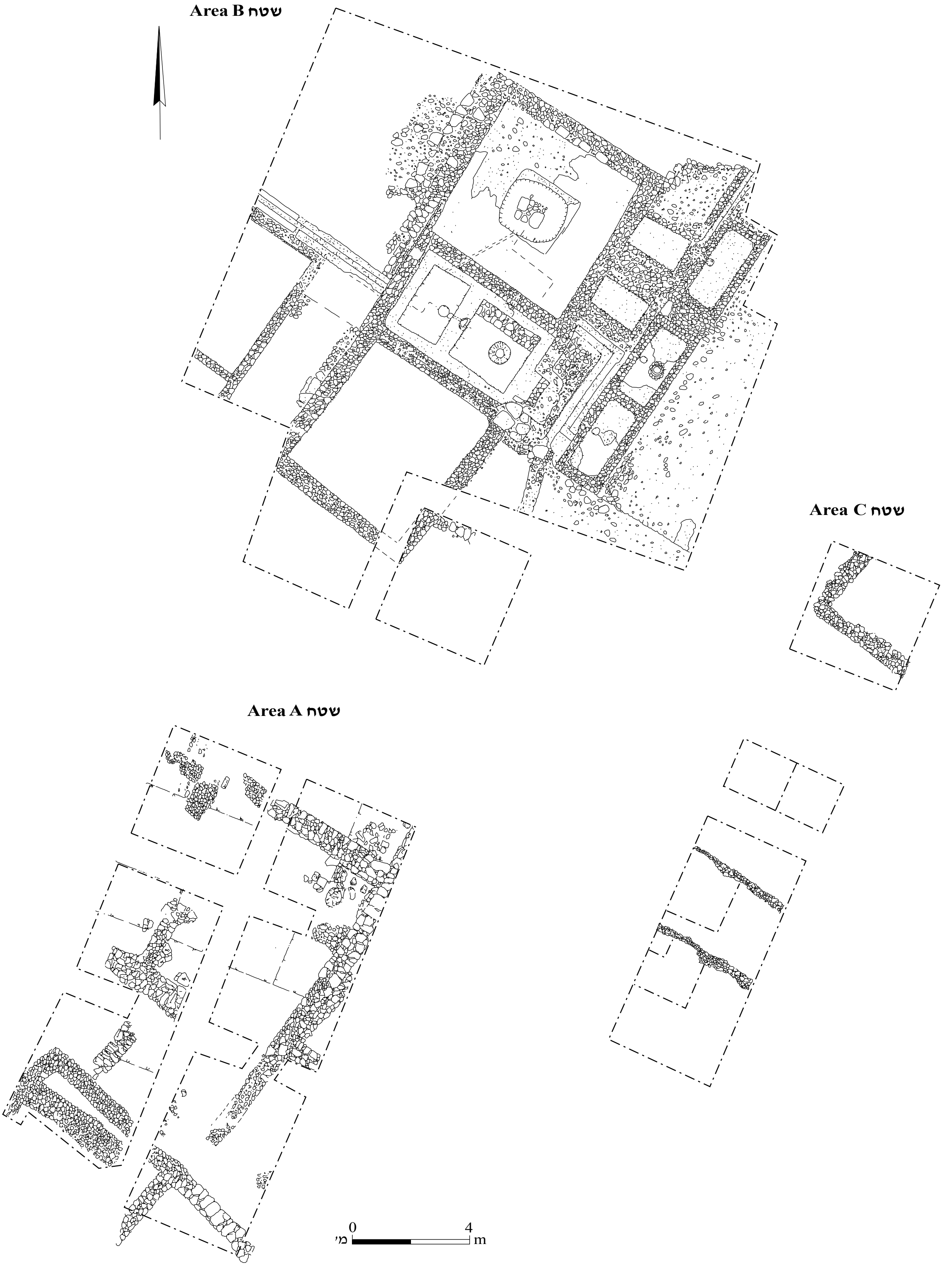

תכנית 1. שטחי החפירה.

מדרום־מערב לקיבוץ ניצנים. הקרקע בסביבת האתר חרסיתית, מעורבת בכורכר ומעובדת (ברמן וברדה תשס״ה:9, 64, אתר 114). כמות המשקעים השנתית (500 מ״מ בממוצע) ומי התהום הגבוהים אפשרו את ההתיישבות בסביבה בתקופות השונות (ברמן וברדה תשס״ה:9). את האתר סקרה בשנים 1970–1971 חוליה בראשותו של א׳ ברמן במסגרת סקר ארכיאולוגי של ישראל, ובשנת 1997 הוא נסקר בחלקו מחדש (ברמן וברדה תשס״ה: אתר 114).

שטח האתר (328 מ״ר) חולק לשלושה שטחים (A, B ו־C; תכנית 1; לרשימת לוקוסים, ר׳ נספח 1): בשטח A, הדרומי, נחפרו שבעה ריבועים (116 מ״ר), ונחשפו שרידי מבנה, קירות, רצפות ומפלסי פעילות; בשטח B, הצפוני, נחפרו 13 ריבועים (170 מ״ר), ונחשפה גת מסוג ארבעת המרחבים; ובשטח C, המזרחי, נחפרו ארבעה ריבועים (42 מ״ר) ונחשפו שרידי קירות ובור.

השרידים באתר שויכו לשלוש שכבות: שכבה III, מהתקופה הרומית (המאה הב׳ – שלהי המאה הג׳/ראשית המאה הד׳ לסה״נ); שכבה II, ובה שני שלבים (a ו־b) מהתקופות הרומית המאוחרת – הביזנטית (שלהי המאה הג׳/ראשית המאה הד׳ – המאה הו׳ לסה״נ); ושכבה I, מסוף התקופה הביזנטית (שלהי המאה הו׳/ראשית המאה הז׳ לסה״נ). כן נמצאו מעט כלי חרס וראש חץ מברונזה המתוארכים לתקופת הברזל 2 וממצאים המתוארכים לתקופה האסלאמית הקדומה, ובהם שברי כלי חרס (לא אוירו) ומטבע (ר׳ Bijovsky, this volume: Coin No. 19).

החפירה

שטח A

שכבה III (המאה הב׳ – שלהי המאה הג׳/ראשית המאה הד׳ לסה״נ)
נחשף חלק ממבנה (איור 2; תכנית 2) ובו לפחות שני חדרים, צפוני ודרומי, שביניהם מפריד קיר W15. ייתכן שהיה חדר נוסף (L344) ממזרח למפולת אבנים (ר׳ להלן). החדר הצפוני נתחם בקירות 12 ו־15. קיר 12 נחשף רק בפן המערבי, הבולט מעבר לקיר מאוחר (W9) וניגש מצפון לקיר 15. קיר 12 שרד לגובה שני נדבכים

איור 2. שטח A, מראה כללי לדרום־מזרח.

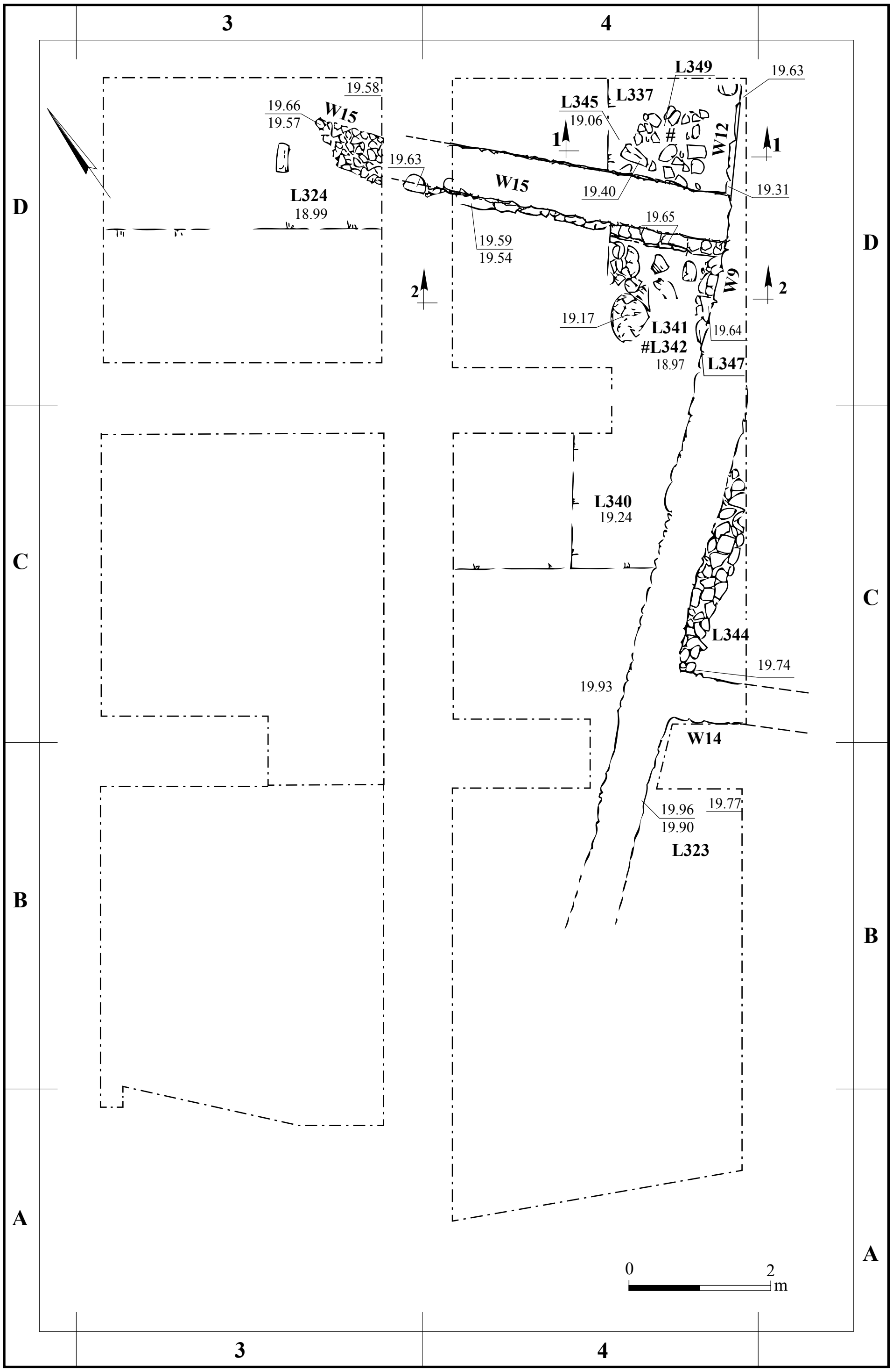

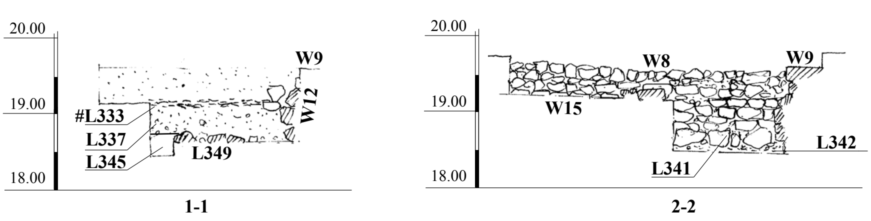

תכנית 2. שטח A, שכבה III, תכנית וחתכים.

(תכנית 2: חתך 1–1), והוא בנוי מאבני כורכר בינוניות. קיר 15 (0.65 מ׳ גובה) בנוי מאבני כורכר גדולות (0.15 × 0.29 × 0.39 מ׳), מהוקצעות למחצה, וביניהן אבנים קטנות המלוכדות בעפר חום. אל הקיר ניגשת מצפון רצפה (L349; תכנית 2: חתך 1–1; איור 3), שמשולבות בה אבני כורכר, שכוסו בקרקע חרסיתית חומה (L337) ובמעט שברי כלי חרס שאינם אינדיקטיביים. בחתך שנעשה מתחת לרצפה נמצא מילוי חרסית (L345), ובו שברי כלי חרס וקערה מחופה אדום (ETS) מהתקופה הרומית (איור 20: 3).

בחדר הדרומי נחשפה רצפה הניגשת לקיר 15 (L342; תכנית 2: חתך 2–2; איור 4) ועשויה מחרסית חומה כהה, מעורבת בטיח לבן־אפרפר. מעליה נמצא מילוי (L341), ובו אדמה חומה־כתומה, גושי טיח לבן, אבנים ושברי קנקן (איור 5). רצפה 342 נמשכת מזרחה (L347), מתחת ליסודותיו של הקיר המאוחר (W9; איור 6). על הרצפה נמצאו שברי כלי חרס, ובהם קנקנים מטיפוס אשקלון ובסיס אמפורה (איור 20: 12, 13, 14). לשכבה III יוחסו שני מילויים נוספים: מדרום לרצפה 342 (L340) ומצפון־מערב לה (L324). נמצאו שברי כלי חרס, ובהם ראוי לציין בסיס קערה מטיפוס ETS (איור 20: 5). דרומית־מזרחית למילוי (L340) נמצאה מפולת אבנים (איור 7), וממזרח לה נמצא מילוי של אדמה חומה (L344), ובו שברי כלי חרס מהתקופה הרומית.

איור 3. שטח A, שכבה III, רצפה 349, מבט לדרום־מזרח.

איור 4. שטח A, שכבה III, רצפה 342, מבט לצפון־מערב.

איור 5. שטח A, שכבה III, קיר 15, מבט לצפון־מזרח.

איור 6. שטח A, שכבה III, לוקוס 347 מתחת לקיר 9, מבט לדרום־מזרח.

איור 7. שטח A, שכבה III, מפולת אבנים ממזרח קיר 9, מבט לצפון־מזרח.

שכבה II (שלהי המאה הג׳/ראשית המאה הד׳ – המאה הו׳ לסה״נ).
נחשפו שני מבנים, צפוני ודרומי, שהשתמרותם גרועה: באחד כשבעה חדרים, ובאחר שני חדרים שביניהם מפריד קיר 2 (תכנית 3).

המבנה הצפוני. במבנה זה נחשפו שבעה חדרים. חדר 1 (L333) תחום בשני קירות (W8 ו־W9) הניגשים זה לזה ובנויים מעל קירות שכבה III. קיר 8 (0.4 מ׳ גובה השתמרות מעל קיר 15) בנוי מאבנים מהוקצעות גס (8 × 34 × 35 ס״מ) ומאבני גוויל במגוון גדלים המלוכדים במלט אפור. קיר 9 (0.86 מ׳ גובה מרבי) בנוי בחלקו הצפוני מאבני גזית גדולות מכורכר (0.14 × 0.33 × 0.38 מ׳), ובחלקו הדרומי מאבני גוויל ומאבנים מהוקצעות גס בגדלים שונים (0.17 × 0.10 × 0.38 מ׳, 0.05 × 0.09 × 0.16 מ׳), שביניהן אבני גוויל קטנות

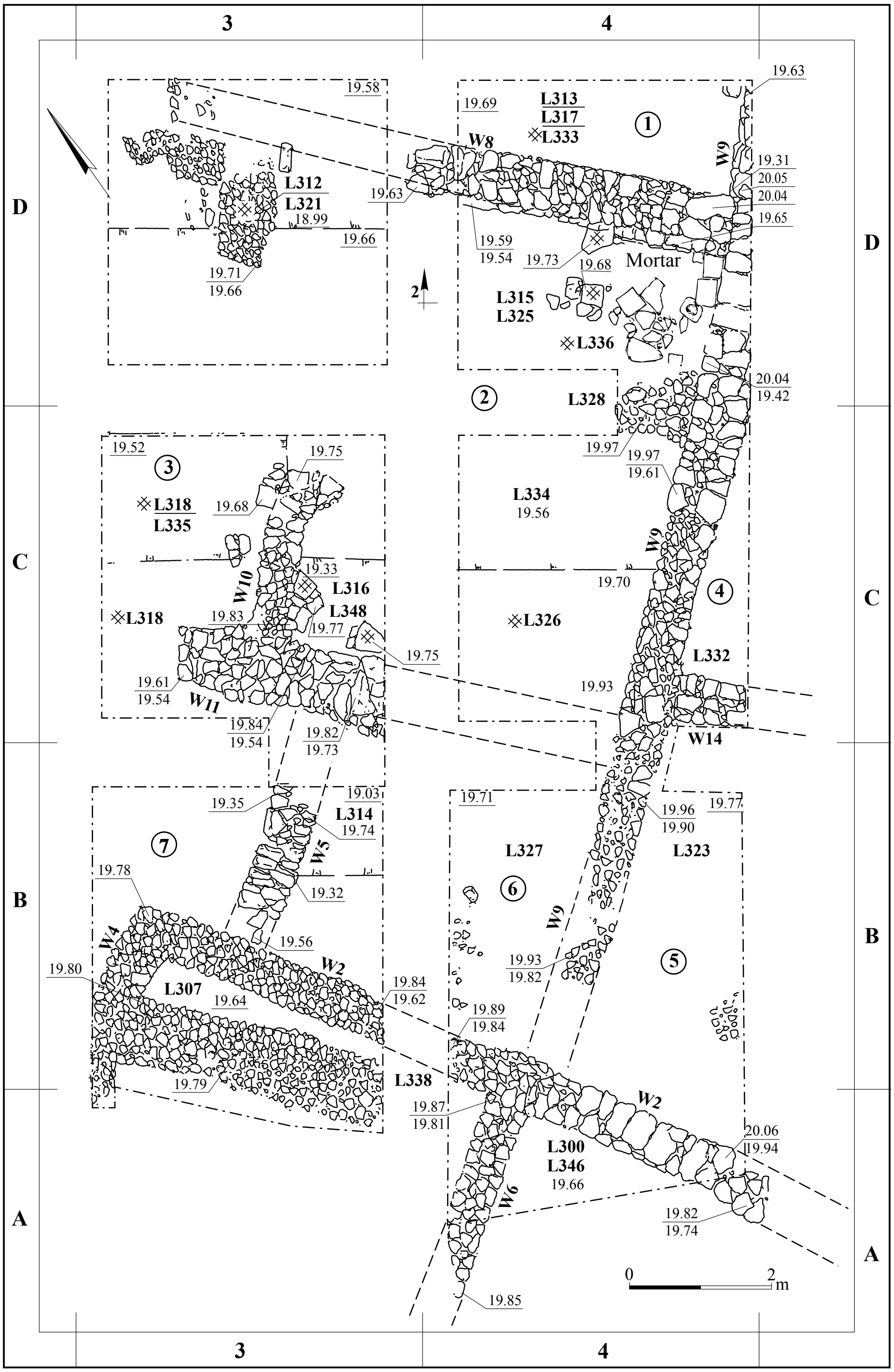

תכנית 3. שטח A, שכבה II.

איור 8. שטח A, שכבה II, קירות 10 ו־11 ורצפה 348, מבט לצפון־מערב.

איור 9. שטח A, שכבה II, רצפה 336 ומכתש אבן, מבט לצפון־מזרח.

(0.06 × 0.15 × 0.15 מ׳). רצפת החדר (L333), שהונחה מעל מילוי של השכבה הקודמת (L337), נבנתה משברי כלי חרס וממעט אבני גיר, והיא ניגשת מצפון לקיר 8 וממערב לקיר 9 (תכנית 2: חתך 1–1). בתשתית הרצפה נמצאו שברי כלי חרס, ובהם בסיסי קערות ETS הזהים לאלו שנמצאו בשכבה III (ר׳ איור 5:20). כן נמצאו סירי בישול, אמפורות וקנקנים, ובהם קנקן שק ושני טיפוסים של קנקני עזה או אשקלון (איורים 10:20; 2:21, 4, 6); הכלי שבאיור 10:20 הוא סיר בישול והכלים שבאיור 2:21, 4 הם אמפורות מהתקופות הרומית המאוחרת – הביזנטית הקדומה. מעל הרצפה נמצאו הצטברויות (L313 ו־L317) של אפר ואבני מפולת, ובהן שברי כלי חרס (איור 8:21), מטבע שחוק של אלכסנדר סוורוס (222–235 לסה״נ; ר׳ Bijovsky, this volume: Coin No. 2), מטבע שאי אפשר לזהותו ומעט ראשי מסמרים מברזל שלא אוירו.

חדר 2 (L336; 4.9 × 6.5 מ׳) נמצא ככל הנראה במרכז המבנה, והוא תחום בארבעה קירות (W8, W9, W10 ו־W11). מהקירות שממערב ומדרום (W10 ו־W11) השתמרה רק הפינה הצפונית־המערבית (איור 8). קיר 10 בנוי מאבני כורכר קטנות ובינוניות (0.13 × 0.18 × 0.28 מ׳), וקיר 11 בנוי מאבנים בגדלים שונים (0.13 × 0.37 × 0.70 מ׳; 0.2 × 0.2 מ׳). סמוך לקירות נחשפו קטעי ריצוף (L326, L336 ו־L348) באבנים מהוקצעות שהושתתו על מילוי (L334) של אדמה חרסיתית חומה־כתומה ואבני כורכר. קטעי הריצוף ניגשים מדרום לקיר 8, ממערב לקיר 9 וממזרח לקיר 10, וייתכן שהריצוף כיסה במקור את כל שטח החדר או את רובו. סמוך לפינה

הדרומית־המזרחית של החדר שולב ברצפה מכתש מאבן (איור 9). מדרום לקטע רצפה 336 וצמוד לקיר 9 נמצא ריכוז גדול של אבנים קטנות (L328); אפשר שאלו הן מפולות שנותרו לאחר שנשדדו אבנים מהוקצעות מהקיר. מעל קטע רצפה 336 נחשפו הצטברות אפר, מפולות אבנים בגדלים שונים (L315) ואדמה אפרפרה (L325) ונמצאו ממצאים רבים, כגון כלי אבן, מטבעות, כלים ממתכת ובעיקר שברי כלי חרס. בתשתית הרצפה ובמילויים שמתחתיה נמצאו שברי כלי חרס המתוארכים לתקופות הרומית התיכונה והרומית המאוחרת–הביזנטית הקדומה, ובהם קערות וקדרות (איור 20: 1, 2, 6, 7), סירי בישול (איור 20: 8, 9), אמפורות וקנקני אשקלון (איורים 20: 11; 21: 7) ומכתש מאבן (איור 28: 1). כן נמצאו מטבע מנוקב מימי אדריאנוס (המאה הב׳ לסה״נ; ר׳ Bijovsky, this volume: Coin No. 4), מטבע מהמאה הג׳ ומטבע מסוף המאה הד׳/ראשית המאה הה׳ לסה״נ (ר׳ Bijovsky, this volume: Coin Nos. 1, 17). בשל מצב השתמרות הרצפה והחפירה בקרקע בוצית, כלי חרס מתקופה זו נחשפו גם במילויים ובמפולות מעל הרצפה, ובהם שבר של נר הרודיאני מקורצף (איור 20: 16), קערה (איור 21: 1), אמפורות (איור 21: 3, 5) ופכית (איור 21: 9). נוסף לכלי החרס נמצאו גם שבר שולחן משיש (איור 28: 2), חלק קטן (כ־0.2 ס״מ) של ידית מרית מנחושת וכלי זכוכית, ובהם קערה (איור 26: 2) מהתקופה הרומית, בסיס קערה או פך מהתקופות הרומית המאוחרת – הביזנטית הקדומה (איור 26: 6) וצמיד (איור 26: 7) מהתקופה הרומית המאוחרת. כן נחשפו מטבעות, ובהם מטבע של קונסטנטיוס הב׳ מהשנים 351–361 לסה״נ (ר׳ Bijovsky, this volume: Coin No. 8) ומטבע נוסף שכנראה אף הוא מהמאה הד׳ לסה״נ (ר׳ Bijovsky, this volume: Coin No. 13). בעקבות החישוף הראשוני נמצא בהצטברות אדמה מעל קירות 8 ו־9 מטבע מסוף המאה הד׳ לסה״נ (ר׳ Bijovsky, this volume: Coin No. 11).

ממערב לחדר 2 נחשף חלקו המזרחי של חדר נוסף (חדר 3; L318) התחום בקירות 10 ו־11. הקיר הצפוני לא שרד או שאבניו נשדדו; ייתכן כי אבני הקיר הקדום (W15; תכנית 2) שימשו לו מסד. מרצפת החדר שרדו שני קטעים (L318 ו־L321). רצפה 318 עשויה מאדמה חרסיתית חומה ואבני כורכר קטנות, ונמצאת במפלס זהה למפלס הריצוף של חדר 2. רצפה 321, שנמצאה מצפון־מזרח לרצפה 318, עשויה מאבנים קטנות שהונחו על מילוי (L324) משכבה III; רצפה זו כיסתה את קיר 15. במילוי (L312) מעל הרצפה נמצאו שברי כלי חרס שחוקים שלא אוירו ושני כלי זכוכית: בסיס בקבוק מרובע מהתקופה הרומית (איור 26: 4) ושבר קערה או גביע מהתקופה הרומית המאוחרת (איור 26: 5). בתשתית הרצפה ומתחתיה נמצאו שברי כלי זכוכית מהתקופות הרומית הקדומה והמאוחרת, ובהם בקבוק או פך מהתקופה הרומית הקדומה (איור 26: 3). כן נמצאו שני מטבעות: האחד מתוארך לשנים 318–320 לסה״נ (ר׳ Bijovsky, this volume: Coin No. 5) והשני לא זוהה.

ממזרח לחדר 2 נחשף קטע מחדר 4 (L332; 1.0 × 3.5 מ׳) התחום מדרום בקיר 14 וממערב בקיר 9. קיר 14 (0.6 מ׳ רוחב, 0.2 מ׳ גובה) בנוי מאבני כורכר בינוניות (0.10 × 0.25 × 0.20 מ׳) וביניהן אבנים קטנות. במילוי של אדמה חומה שנחפר בחדר נמצאו שברי כלי חרס, ובהם שפת קערה (איור 20: 4) מהתקופה הרומית ומטבע רומי פרובינציאלי מהמאות הב׳–הג׳ לסה״נ (ר׳ Bijovsky, this volume: Coin No. 3).

חדר 5 (L323) שמדרום לחדר 4 כמעט שלא נחפר. הוא תחום מצפון בקיר 14, ממערב בקיר 9 ומדרום בקיר 2; קיר 9 ניגש כנראה מצפון לקיר 2.

ממערב לחדר 5 נחשף חדר נוסף (6; L327), התחום מצפון בקיר 11, ממזרח בקיר 9, ממערב בקיר 5 ומדרום בקיר 2. קיר 5 בנוי מאבנים בינוניות (0.20 × 0.12 × 0.20 מ׳), והוא ניגש מצפון לקיר 2, הבנוי מאבנים גדולות (0.10 × 0.18 × 0.47 מ׳) וקטנות (0.10 × 0.15 × 0.10 מ׳). הממצא מחדר זה (לא אויר) כלל מעט שברי כלי חרס שחוקים מהתקופות הרומית והאסלאמית הקדומה ובסיס כוס מוצק מזכוכית מהתקופה הרומית המאוחרת.

חדר 7 תחום בקירות 4, 5, ו־11, אך לא ברור אם הוא חדר, חלק מחצר משותפת או מרחב פתוח משותף למבנה זה ולמבנה הקטן שמדרום לו.

המבנה הדרומי. המבנה נמצא בחלק הדרומי של השטח, ונחשפו בו לפחות שני חדרים. החדר המזרחי (L346) תחום בקירות 2 ו־6, והחדר המערבי (L307) בקירות 2 ו־4. שלושת הקירות שרדו בגובה יסודותיהם בלבד

(0.3 מ׳). הם הונחו על אדמה חרסיתית חומה כהה ונבנו מאבני כורכר גדולות (0.10 × 0.18 × 0.47) וקטנות (0.10 × 0.15 × 0.10 מ׳) המלוכדות במלט אפור. בחדר המערבי (L307) נחשף מפלס אבנים הבנוי בדומה לקירות; לא ברור אם הוא חלק מתשתית הרצפה או מפולת מהקירות. הממצא במבנה דל ומקורו בפני השטח ומעל הקירות. נמצאו שברי כלי זכוכית (איור 26:1) מהתקופה הרומית הקדומה (המאה הא׳ לסה״נ) ושברי כלי חרס שחוקים, שלא אוירו, מהתקופה הביזנטית המאוחרת (המאות הו׳–הז׳ לסה״נ).

שטח B (איור 10)

זוהו שלוש שכבות (I–III): בשכבה III, התקופה הרומית (המאה הב׳ – שלהי המאה הג׳/ראשית המאה הד׳ לסה״נ), נחשפו מילויים בחתכים אחדים שנערכו מתחת לרצפות בחלקה המזרחי של גת; בשכבה II, התקופות הרומית המאוחרת – הביזנטית (שלהי המאה הג׳/ראשית המאה הד׳ – המאה הו׳ לסה״נ), נחשפה גת ובה שני שלבים (a ו־b) לפחות. בשכבה I, מהתקופה הביזנטית המאוחרת (המאות הו׳ לסה״נ –ראשית הז׳ לסה״נ), יצאה הגת משימוש עת נבנה קיר מעל בור האיגום והשטח כוסה באבנים.

שכבה III (המאה הב׳ – שלהי המאה הג׳/ראשית המאה הד׳ לסה״נ)
לשכבה זו מיוחס מילוי של חרסית חומה כהה וגרגירים לבנים, המעורבים במעט חול ים, שנחשף מתחת לאגף המזרחי של הגת משכבה II (תכנית 4; ר׳ להלן). המילוי נמצא במקומות אחדים: מתחת לתשתית רצפה

איור 10. שטח B, מראה כללי למזרח.

458 (L474; ריבוע G4), מתחת לתשתית רצפה 413 (L419; ריבוע G4), מתחת לשרידי מתקן 415 (L421; ריבוע G4) ובבור בדיקה (L479) מתחת לתשתית רצפה 477 (ריבוע H–I/5). במילוי נמצאו שברי כלי חרס, ובהם שברים מחופים אדום של כלים מטיפוס ETS מהתקופה הרומית (לא אוירו) ובסיס קערה מזכוכית (איור 1:27) מהתקופה הרומית המאוחרת (המאה הג׳ – ראשית המאה הד׳ לסה״נ). הממצאים מלמדים כי התאריך המוקדם ביותר האפשרי לבנייתה של הגת משכבה II הוא התקופה הרומית המאוחרת.

שכבה II (שלהי המאה הג׳/ראשית המאה הד׳ – המאה הו׳ לסה״נ)

שלב IIa. בשלב זה נבנתה גת פשוטה (תכנית 4), ובה משטח דריכה (L457), בור שיקוע (L429) ובור איגום (L420). נראה כי היה נקב שחיבר את משטח הדריכה לבורות השיקוע והאיגום, אך הוא לא נחשף; ייתכן שהוא כוסה בטיח (ר׳ להלן). חשוב לציין כי בורות השיקוע והאיגום הנזכרים כאן שייכים בבירור לשלב IIb, ולכן הם יתוארו שם. מכיוון שהם לא פורקו, לא נחשפה תכניתם בשלב IIa, אך על פי כיוון התעלות (ר׳ להלן) ועל פי שכבת הטיח (ר׳ להלן) יש להניח כי הם שימשו בצורה זו או אחרת גם בשלב זה. בשל מיעוט הממצאים, ועל סמך שיטת הבנייה והיחס בין המרכיבים השונים, נראה שיש לייחס לשלב זה גם את משטח דריכה 477 בחלק המזרחי של הגת, שלושה משטחי משנה (L465, L470 ו־L473; ר׳ להלן) ושני חלקים של תעלה אחת (L469/L453). ממערב לבור השיקוע נבנו משטח דריכה נוסף (L476) ותעלה (L436).

משטח דריכה 457 (תכנית 4: חתך 2–2; 4.6 × 4.9 מ׳; איור 11) מוקף בארבעה קירות (W60, W63, W70 ו־W71); שלושה מהם (W63, W70 ו־W71) השתמרו לגובה 0.1 מ׳, ואילו קיר 60 השתמר לגובה 0.4 מ׳. הקירות נבנו מאבני כורכר קטנות ובינוניות (10 × 10 × 10 ס״מ; 10 × 22 × 15 ס״מ), המלוכדות במלט אפור, מעורב בחלוקי נחל קטנים ובצדפים. שני צדיו של קיר 60 והפן המזרחי של קיר 63 טויחו בטיח ורוד מעורב בגריסים לבנים. רצפת משטח הדריכה נבנתה משברי כלי חרס המסודרים בקבוצות ניצבות זו לזו שכוסו בטיח אפור בהיר; הרצפה הונחה בשיפוע מדרום לצפון. בשלב השימוש האחרון במשטח הונחה שכבת טיח על

איור 11. שטח B, שלב IIa, משטח דריכה דרומי 457, מבט לצפון־מזרח.

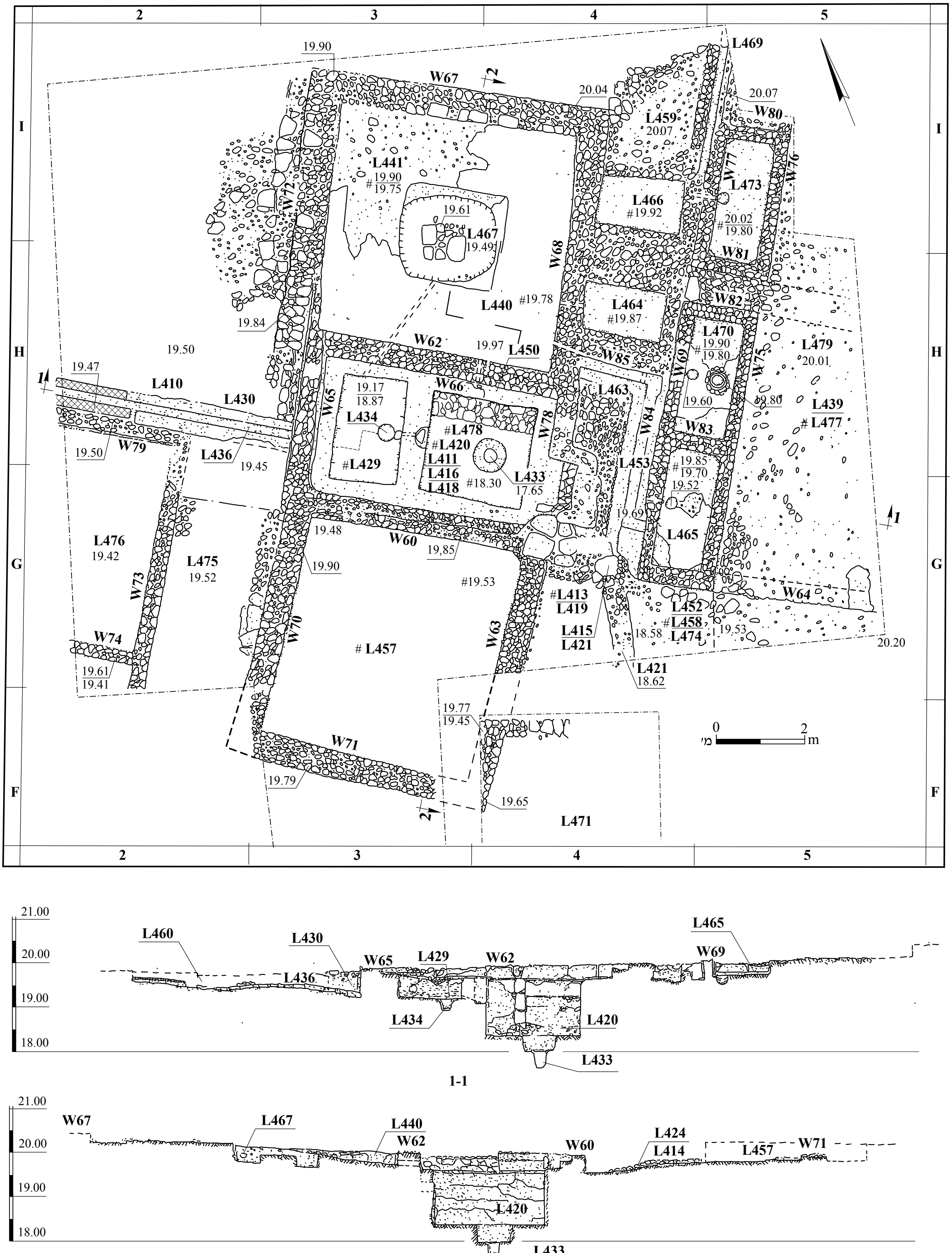

תכנית 4. שטח B, שכבות II, III, תכנית וחתכים.

הרצפה, בצדו הדרומי של קיר 60, שכיסתה את נקודת החיבור שלו עם קיר 63, וכנראה גם את הנקב שחיבר את משטח הדריכה לבורות השיקוע והאיגום. לא נמצאו פתחי צינורות או נקבים מצדו הצפוני של קיר 60, ולא בדפנות הדרומיות של בורות השיקוע והאיגום. בתום השימוש במשטח נעשו שינויים בקירות 60 ו־63, ורצפת המשטח כוסתה במילוי (L414), ובו מפולות של טיח אפרפר מעורב באדמה חומה. במילוי נמצאו שברי כלי חרס, ובהם אמפורה וקנקנים (איור 22: 1, 3–5) המתוארכים לתקופות הרומית והרומית המאוחרת – הביזנטית הקדומה. כן נמצאו שברי גוף אחדים של קערות מחופות אדום, שברי כלי זכוכית מהתקופה הרומית המאוחרת (לא אוירו) וחיקוי של מטבע המתוארך לשנים 351–361 לסה״נ (ר׳ Bijovsky, this volume: Coin No. 9). המילוי כוסה במפולת של אבנים בגדלים שונים שקרסו מקירות המשטח לאחר שהוא יצא משימוש; ייתכן שחלקם שייכים לשכבה I, לאחר שהגת בוטלה. הממצאים מלמדים כי המשטח יצא משימוש לכל המוקדם בראשית התקופה הביזנטית.

בחלק המזרחי של החפירה נחשף משטח דריכה נוסף (L477; 3.7 × 8.5 מ׳), התחום בקירות מדרום (W64; 5 מ׳ אורך, 0.3 מ׳ רוחב) וממערב (W75 ו־W76; 0.3 מ׳ רוחב). הקירות בנויים מאבני כורכר קטנות, מלוכדות במלט אפור. המשטח עשוי מאבנים קטנות, מלוכדות במלט — ככל הנראה תשתית לרצפת משטח הדריכה. מדרום לקיר 64 נחשפו קטעים (L413 ו־L458) מתשתית רצפה העשויה מלט. תשתית הרצפה כוסתה בחלקה המזרחי במפולות אבנים ובאדמה (L452). ייתכן שהרצפה הייתה קשורה לקיר מדרום, שלא שרד, ואבניו הן אבני מפולת שנחשפו בחלק הדרומי של החפירה (L471).

ממערב למשטח 477 נחשפו שלושה משטחי משנה (L465, L470 ו־L473; 1.2 × 2.7 מ׳) הבנויים כתאים. קירות 69 ממערב ו־75 ממזרח (6.4 מ׳ אורך, 0.3 מ׳ רוחב) תוחמים את שני המשטחים הדרומיים, וקיר 83 חוצץ ביניהם. משטח 470 תחום מצפון בקיר 82, ומשטח 465 תחום מדרום בקיר 64. משטח 473 תחום בקירות 76, 77, 80 ו־81. בין משטח 473 למשטח 470 חוצץ משטח אבנים הצמוד לקיר 82. רצפת המשטחים עשויה מחרסים שסודרו בדגם אדרה, ומעליהם שכבות אחדות של טיח אפור. צמוד לקיר המערבי של שלושת המשטחים התגלו אגני שיקוע (0.3 מ׳ קוטר), העשויים מבסיסי קנקנים בשימוש משני; הרצפות נבנו בשיפוע כלפי האגנים. בדופן המערבית של קירות המשטחים התגלה צינור עופרת (תכנית 4) שחיבר את המשטחים לתעלות (L453 ו־L469; איור 12); תעלות אלה נסתמו בחלקן בעת בניית משטחי המשנה משלב IIb (L464

איור 12. שטח B, שלב IIa, תעלה 453 ושני משטחי המשנה של האגף המזרחי, מבט לצפון־מזרח.

ו־L466; ר׳ להלן). ברצפת משטח 470 (איור 13) נמצא בסיס קנקן בשימוש משני, מלוכד בטיח, ששימש כנראה לאיסוף נוזלים.

מול צינור העופרת של משטח משנה 470 נמצא צינור עופרת נוסף, שנקבע בבסיס הקיר המזרחי של משטח הדריכה של הגת משלב IIb, במפלס נמוך מרצפת משטח הדריכה. ייתכן שהיו שתי אפשרויות להזרמת הנוזלים ממשטח 470, ואולי אף ממשטח 473: האחת לדרום והאחרת למערב. צמוד לצינור נחשף קיר צר (W85; 1.1 מ׳ אורך, 0.3 מ׳ רוחב) הבנוי כמו תעלה 453 ובניצב לה; ייתכן שזאת הפינה הצפונית־המזרחית של מתקן שלא שרד. נראה שהיו מתקנים נוספים (בורות שיקוע?) מתחת למשטח משנה 464 ומתחת למשטח דריכה 440, שניהם משלב IIb. בדופן הצפונית של בור האיגום נחשפה מגרעת או גומחה סתומה באבנים, המחזקת את האפשרות שהיה נקב שחיבר את החלק המזרחי של הגת לבור האיגום (תכנית 4: חתך 1–1); הנקב בוטל בעת בניית משטח דריכה 440/441 משלב IIb.

קירות 69 ו־77 של משטחי המשנה הם הדפנות המזרחיות של תעלות 453 ו־469. הדופן המערבית של תעלה 469 היא כנראה דופן של מתקן שלא שרד. תעלה 469 (3.2 מ׳ אורך, 0.3 מ׳ רוחב) היא המשכה של תעלה 453 שמדרום לה, ונראה כי היא משתרעת מעבר לשטח החפירה ומלמדת כנראה על קיומו של משטח נוסף, לפחות אחד, שלא נחפר. תעלה 453 (3.2 מ׳ אורך, 0.3 מ׳ רוחב, 0.35 מ׳ עומק) נתחמת ממערב בקיר רדוד (W84), הבנוי ממלט ומאבני כורכר מטויחות בטיח אפור. בחיבור בין קיר 85 לקיר 84, ובקצה הדרומי של קיר 84, נמצאו פתחים עגולים, סתומים בטיח: הצפוני פונה למשטח מטויח (L463) שכוסה במילוי אבנים ובאדמה חומה, והדרומי פונה למתקן מעוגל למחצה (L415); ייתכן שבור זה נועד לאיסוף נוזלים בכלי חרס. בגת נמצאו מעט שברי כלי חרס, ובהם שפות של קנקני אשקלון ועזה (איור 22: 6–11) בסיס אמפורה (איור 22: 2), פקק מחרס (איור 24: 4) ושבר גוף של קנקן עזה או אשקלון ולו עיטור פס אדום מלוכד במלט (איור 24: 5), המתוארכים לתקופות הרומית המאוחרת – הביזנטית.

איור 13. שטח B, שלב IIa, משטח משנה 470, מבט לצפון־מערב.

בחלק המערבי של החפירה (ריבוע H2) נחשפו שרידים ממשטח דריכה (L476), פינה ממתקן שלא נחפר ותעלה (L436). משטח 476 (4.6 מ׳ אורך, כ־1.5 מ׳ רוחב) תחום בקירות (W73, W74 ו־W79) הבנויים מאבני כורכר מלוכדות במלט אפור. בדופן הצפונית של משטח הדריכה נמצא נקב המחבר אותו לתעלה 436, ובו תשע שכבות של טיח אפור המונחות זו על זו. תעלה 436 (5.4 מ׳ אורך, 0.2 מ׳ רוחב; איור 14) בנויה משילוב של יציקות מלט ואבני פסיפס לבנות, גסות. היא אינה נמשכת מזרחה משום שהיא מכוסה בטיח אפור, המכסה את הפן החיצוני של קיר 65, התוחם ממערב את בורות השיקוע (L429) והאיגום (L420). הטיח מלמד על כך שהתעלה בוטלה כנראה קודם לבניית הקיר המערבי (W72; תכנית 4) של משטח הדריכה משלב IIb, הצמוד לקיר 65. בדיקת גלאי מתכות שנערכה מעל התעלה חשפה סימנים לקיומו של גוף מתכת גדול, אולי צינור עופרת נוסף. יש לציין כי רצפת בור השיקוע המאוחרת גבוהה במעט מן התעלה, ולא נמצא פתח מצדו הפנימי של קיר 65 או בדופן של בור השיקוע. בבסיס המחיצה בין שני הבורות, בבור האיגום, נמצאו שברי צינור עופרת בתוך פתח צר שנסתם במלט; ייתכן שזהו פתח צינור העופרת של התעלה. לפיכך, נראה כי היה שלב קדום בבורות השיקוע והאיגום ששונה עם ביטול השימוש בתעלה. בדומה למשטח דריכה 457, התעלה ושאר המתקנים ממערב כוסו באדמה חומה שנחשפה מתחת למפולות אבנים (L430 ו־L475).

קירות המתקנים ודופנות התעלה שבחלק המערבי של הגת נבנו בצורה דומה לקירות התאים ולתעלות שבאגף המזרחי שלה, ולכן נראה שאפשר ליחסם לאותו שלב בנייה. בחלק זה נמצאו שברי כלי חרס (לא אוירו) מהתקופות הרומית המאוחרת והביזנטית ושברי כלי זכוכית, ובהם שבר צפחת מהתקופה הרומית המאוחרת – הביזנטית הקדומה (איור 27: 3). כן נמצא מעל התעלה מטבע מהמאה הד׳ לסה״נ (ר׳ Bijovsky, this volume: Coin No. 12).

שלב IIb. בשלב זה נבנתה גת מורכבת, הבנויה ממשטח דריכה מרובע (L440/441), שני משטחי משנה (L464 ו־L466) ובורות שיקוע (L429) ואיגום (L420). משטח הדריכה (5.0 × 5.5 מ׳) מוקף בארבעה קירות (W62,

איור 14. שטח B, שלב IIa, תעלה 436, מבט לדרום־מזרח.

W67, W68 ו־W72; 0.7–0.5 מ׳ רוחב; תכנית 4; איור 15). קיר 62, שהשתמר טוב ביחס לאחרים, טויח בצדו הצפוני בטיח אפור מעורב בצדפים ובפחם. הקירות הצפוני (W67) והמערבי (W72) שונים בבנייתם מקירות משטח דריכה 457 של שכבה IIa. בין האבנים הקטנות והמלט שולבו אבנים גדולות, מהוקצעות למדי, וחלקו הדרומי של קיר 72 נבנה צמוד לחלקו המערבי של קיר 65 מהשלב הקודם. רצפת המשטח בנויה מחרסים המסודרים בדגם אדרה, והיא מטויחת בטיח אפור. במרכז הרצפה נמצא בור רדוד (L467; 2.2 × 2.2 מ׳), ובמרכזו מסד הבנוי מאבנים מהוקצעות. הבור שימש לקיבוע בורג סחיטה, וסביר להניח שהבורג הונח על המסד; קיבוע דומה של הבורג נחשף במשמר העמק (אבשלום־גורני, גצוב ופרנקל תשס״ח:51). בחלק הדרומי של הבור נחשף פתח של צינור עופרת, ששבריו נמצאו בבור, הנמשך לבור השיקוע (L429). נקב נוסף, סתום ברובו, נמצא בתוך רצפת המשטח מול בור השיקוע. על הרצפה נמצאו מעט שברי כלי חרס (לא צוירו) מהתקופה הביזנטית.

משטחי המשנה משלב IIa (L465, L470 ו־L473) נחתמו בשלב זה באבנים, והתעלות (L453 ו־L469) נסתמו באבני כורכר ובמלט שציפה את דופנותיהם של שני משטחי המשנה החדשים (L464, L466; 1.2 × 1.9 מ׳; איור 16) שנבנו צמוד לקיר 68. רצפת המשטחים טויחה בטיח אפור, ונקבים צרים קשרו אותם למשטח הדריכה שממערב; לא נמצאו בהם אגני שיקוע. על רצפת המשטחים נמצאו מעט שברי גוף של כלי חרס ושברי כלי זכוכית (לא אוירו), ובהם שפות של בקבוקים המתוארכים לתקופה הרומית המאוחרת.

בחלק הצפוני־המזרחי של הגת (ריבוע I4), צמוד לקירות 67 ו־68, נחשף חלק ממשטח (L459; 1.9 × 2.5 מ׳), הבנוי מאבנים קטנות מלוכדות במלט; חלקו הדרומי של המשטח הוא הדופן הצפונית של משטח משנה 466. משום שמתקן זה לא נחשף עד תומו, תכניתו אינה ברורה, ולא ברור יחסו הסטרטיגרפי לשלבים האחרים.

בורות השיקוע (L429) והאיגום (L420) שייכים בבירור לשלב השימוש האחרון בגת; עם זאת, ייתכן שראשיתם בשלב IIa (ר׳ לעיל). הבורות מוקפים בארבעה קירות (W60, W62, W65 ו־W78; תכנית 4;

איור 15. שטח B, שלב IIb, משטח הדריכה הצפוני (L440/441) של הגת, מבט לדרום־מזרח.

איורים 17, 18), שטויחו מבפנים בטיח ורוד בהיר, שכיסה גם את דופנותיהם. קיר 65 טויח משני צדיו גם בטיח אפור מעל הטיח הוורוד. בקצהו הדרומי של קיר 78 שולבו אבנים גדולות המלמדות על תיקון או על שינוי שנעשה בגת. בקיר 78 נקבעה גומחה מלבנית (1.00 × 0.65 מ׳, 5–20 ס״מ עומק), ולה מדרגה הבנויה מאבנים קטנות מלוכדות במלט אפור. גומחה זו ביטלה את המשטח (L463) הצמוד לתעלות משלב IIa.

בור השיקוע (L429; 0.5 × 1.4 × 2.3 מ׳; איור 17) טויח בשתי שכבות טיח לפחות, העליונה בצבע ורוד בהיר. רצפת הבור עשויה מחרסים שהונחו בדגם אדרה ומעליהם טיח. בקיר הצפוני של הבור נמצאו שני הנקבים המחברים אותו אל משטח הדריכה. בקצה המזרחי של הרצפה נמצא אגן חרס שקוע (L434; 0.35 מ׳ קוטר), וממזרח לו נמצא שקע רדוד, ובו פתח של נקב או צינור הנמשך לבור האיגום.

בור האיגום (L420; 1.4 × 2.3 × 2.4 מ׳; איור 18) טויח לפחות בשתי שכבות של טיח ורוד, מעל מלט אפור מעורב בצדפים. בדופן המערבית של הבור נחשפה גומחה חצי עגולה (0.5 מ׳ קוטר, 0.5 מ׳ גובה) שבבסיסה

איור 16. שטח B, שלב IIb, משטח משנה 466, מבט לדרום־מזרח.

איור 17. שטח B, שלב IIb, בור שיקוע 429, מבט לדרום־מזרח.

איור 18. שטח B, שלב IIb, בור איגום 420, מבט לצפון־מערב.

נמצא פתחו של הצינור שהוביל מבור השיקוע. רצפת בור האיגום עשויה מחרסים המסודרים בדגם אדרה שטויחו בטיח אפור, ובתוכה נחפר בור עגול (L433; 0.8 מ׳ קוטר, 0.65 מ׳ עומק), ובו בסיס קנקן בשימוש משני שקוטרו (0.3 מ׳ קוטר) צר מקוטר הבור.

לאחר שהגת יצאה משימוש, הפכו בורות השיקוע והאיגום לבורות אשפה. הבורות הכילו שברי קערות (איור 23: 1–3); קדרות, ולהן עיטור סרוק (לא אוירו); סירי בישול; אמפורות (איור 23: 4, 5); קנקני עזה וקנקני שק (איור 23: 6–8); ופכים, ובהם פך בישול (איור 23: 9). כל הכלים מתוארכים לתקופה הביזנטית (בעיקר מן המאות הה׳–הו׳ לסה״נ ומעט מן המאות הו׳–הז׳ לסה״נ). כן נמצאו שברי כלי זכוכית (איור 27: 4–9) המתוארכים ברובם לתקופה הביזנטית; חלקם מתוארך לתקופה הרומית המאוחרת. על רצפת בור השיקוע נמצא מטבע המתוארך לשנים 364–375 לסה״נ (ר׳ Bijovsky, this volume: Coin No. 10). על רצפת בור האיגום נמצאו שברי צינורות עופרת ומצבור של מטבעות, שמהם זוהו חמישה מטבעות מהמאות הד׳–הה׳ לסה״נ (ר׳ Bijovsky, this volume: Coin Nos. 20–24); המאוחר שבהם, בערך נומוס אחד, שייך לליאו הראשון, ותאריכו 457–474 לסה״נ (ר׳ Bijovsky, this volume: Coin No. 24). לפיכך, אפשר להניח שהבורות יצאו משימוש במהלך המאה הו׳ לסה״נ. מטבעות נוספים מהתקופה הביזנטית הקדומה (ר׳ Bijovsky, this volume: Coins Nos. 15, 16) נמצאו במילויים בפני השטח, מעל משטח 477 (L439) ומעל תעלה 436 של הגת (L410).

שכבה I (המאה הו׳ – ראשית המאה הז׳ לסה״נ)

לאחר שבור האיגום (L420) הפך לבור אשפה, נבנה במהלך המאה הו׳/ראשית המאה הז׳ לסה״נ קיר (W66; 0.5 מ׳ גובה; תכנית 4) מעל המילוי (L478), שביטל את השימוש בגת. הקיר בנוי מאבנים גדולות, מהוקצעות, ומגושי טיח וחרסים שנלקחו ממשטח הדריכה הצפוני. המילויים מבור האיגום, סמוך לקיר 66 (L416, L418 ו־L450) ומעליו (L411), הכילו שברי כלי חרס רבים, ובהם קערות (איור 24: 1), קנקנים ואמפורות (איור 24: 2, 3). כן נמצאו שברי כלי זכוכית, ובהם כוס/גביע (איור 27: 2) ומטבע (ר׳ Bijovsky, this volume: Coin No. 18) מהתקופה הביזנטית הקדומה.

שטח C (איור 19 ; תכנית 5)

שכבה III (המאה הב׳ – שלהי המאה הג׳/ראשית המאה הד׳ לסה״נ)
בריבוע E8 נחשף בור (L607) שנחפר לתוך קרקע טבעית (L611). בבור נמצאו חרסים מתקופת הברזל 2 ומהתקופה הרומית.

שכבה II (שלהי המאה הג׳/ראשית המאה הד׳ – המאה הו׳ לסה״נ)
בחלקו הצפוני של השטח (ריבוע G8) נחשפה פינתו הדרומית־המערבית של מבנה שממנו שרדו יסודות של שני קירות (W100 ו־W101 ; 0.4 מ׳ רוחב). הקירות נבנו מאבנים בגדלים שונים, המלוכדות במלט אפור, בדומה לקירות בשטח A ; רצפת המבנה לא שרדה. הממצא מההצטברויות בין קירותיו (L604 ו־L606) מועט, ובו שברי גוף של כלי חרס לא־אינדיקטיביים מהתקופות הרומית והביזנטית. במרכז השטח (L603) נמצא מטבע כסף מהמאה הט׳ לסה״נ (ר׳ Bijovsky, this volume: Coin No. 19).

בקצה הדרומי נחשפו שרידים דלים של שני קירות מקבילים (W102 ו־W103 ; 0.40–0.15 מ׳ רוחב, 0.1 מ׳ גובה) שנמצאו במרחק של 2.7 מ׳ זה מזה. הקירות בנויים בדומה לקירות המבנה שמצפון ; לא נמצאה רצפה. בהצטברויות עפר מעל הקירות נמצאו שני מטבעות מהמאה הד׳ לסה״נ (ר׳ Bijovsky, this volume: Coins Nos. 6, 7), ובמילוי (L609) שמצפון לקיר 102 נמצא חצי מטבע מהמאה הד׳ לסה״נ (ר׳ Bijovsky,

איור 19. שטח C, מראה כללי למזרח.

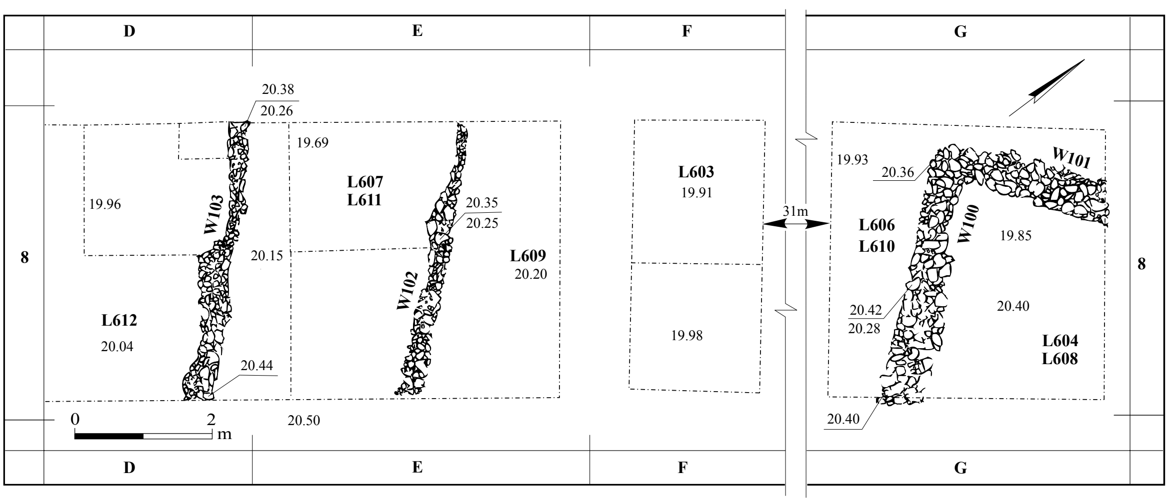

תכנית 5. שטח C.

(this volume: Coin No. 14). מדרום לקיר 103 (L612) נמצאו פכית שחורה, תמימה (איור 25: 1), וראש חץ מברונזה (איור 25: 2) מתקופת הברזל 2.

הממצא

כלי החרס

שטח A

כלי החרס שאוירו נבחרו ממפלסי פעילות ומרצפות המיוחסים לשכבה III, וכן ממפלסי פעילות, מרצפות וממילויים לאינקיים משכבה II, שלב IIa. הכלים נחלקים לשתי קבוצות עיקריות: קערות מטיפוס טרה סיגילטה מזרחית (ETS) וקנקנים מטיפוס עזה או אשקלון.[2] כן נמצאו אמפורות מיובאות,[3] קדרות, סירי בישול, פכיות ושברי נרות שחוקים.

שכבה III

קערות טרה סיגילטה מזרחית (ETS; איור 20: 1–6).— לקערה מס׳ 1 שפה נטויה מעט פנימה ומגרעת רדודה בחלקה החיצון. כלים דומים נמצאו בגרש, והם מתוארכים לסוף המאה הב׳ – ראשית המאה הג׳ לסה״נ (Kehrberg 2007:34, 37; Fig. 4:58, 59). לקערה מס׳ 2 שפה נטויה פנימה והיא זהה בצורה, בחיפוי ובסוג הטין לקערות מתל אשקלון (Johnson 2008a:10–12). לקערה מס׳ 3 שפה ודופן מזוות. שפת קערה מס׳ 4 מעובה מעט לפנים. לקערות ה־ETS יש טין מפולם בצבע צהבהב־כתמתם, והן מחופות בחיפוי אדום־כתום הנוטה להתקלף. הייז משייך קערות מסוג זה לקבוצה מאוחרת (״אנטונינית״), משלהי המאה הב׳ לסה״נ (Hayes 1985:42, Pls. VIII:4–15; IX:1). לדעת ג׳ונסון (Johnson 2008a:36), מקורן של קערות אלו בקפריסין (Cypriot Sigillata). כלים מס׳ 5 ו־6 הם בסיסי טבעת של קערות ETS.

קדרות וסירי בישול סגורים (איור 20: 7–10).— לקדרה מס׳ 7 שפת קרדום הנוטה מעט לחוץ ובסיס שטוח. לקדרת בישול מס׳ 8 צוואר קצר, נוטה מעט לחוץ, שפה מעט מעוגלת ודופן מתרחבת. סיר בישול מס׳ 10 דומה לסיר בישול מס׳ 9, ולהם צוואר מעט גבוה, נוטה פנימה. לשפה מגרעת קלה נוטה מעט פנימה, וידית אוזן רחבה היוצאת מהשפה אל דופן הכלי. שני הכלים מופיעים יחד לפחות עד המאה הג׳ לסה״נ.

אמפורות (איור 20: 11, 12).— לאמפורה מס׳ 11 צוואר ארוך ושפה שחוקה כמעט לחלוטין. היא מעובה, נוטה מעט פנימה ויוצאת ממנה ידית. כלי מס׳ 12 הוא בסיס טבעת גבוה של אמפורה (Hollow foot amphoras). אמפורות דומות נפוצות באתרים מהתקופה הרומית המאוחרת סביב הים התיכון עד בריטניה. בסיס נוסף של אמפורה מטיפוס זה (לא אויר) נמצא בשטח B. כלים דומים נמצאו בח׳ירבת אל־בורג׳ שבדרום שפלת יהודה (פרץ ונחשוני תשע״ג).

---

[2] לא אדון כאן בהתפתחות הכרונולוגית והטיפולוגית של קנקני עזה ואשקלון, ואף לא בתפוצתם, בהבדל ביניהם או בשאלה מה הייתה תכולתם. דיונים בנושא אפשר למצוא למשל במחקריהם של Peacock and Williams 1986; Majcherek 1995; Pieri 2005, ור׳ שם מראי מקום נוספים.

[3] לא נערכה בדיקה פטרוגרפית לקערות ולאמפורות.

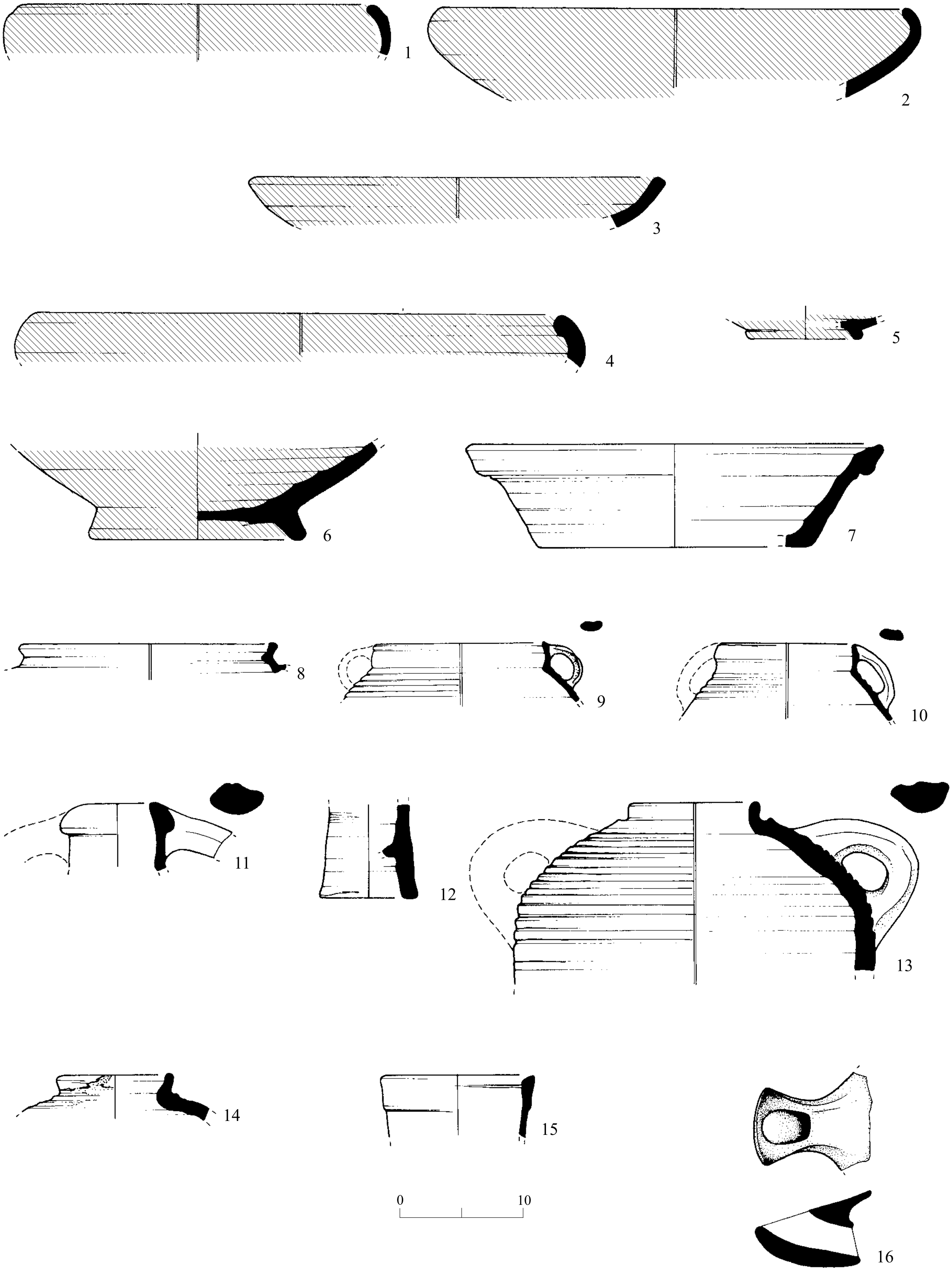

איור 20. כלי החרס משטח A, שכבה III.

איור 20 ◄

מס׳	הכלי	לוקוס	סל	תיאור	תיארוך (לסה״נ) והקבלות
1	קערה	334	1081	טין מפולם צהבהב, חיפוי אדום־כתום	עבדת, המאות הא׳–הב׳: פביאן 2005: 56–57, לוח ג־1: 3
2	קערה	336	1093/1	טין מפולם כתמתם־צהבהב, חיפוי אדום־כתום	80–120: Hayes 1985:41–42, Form 65, Tav. VIII:3 תל אשקלון, רומי קדום: Johnson 2008a:10–11, Form 40A:18–21
3	קערה	345	1101	טין מפולם כתמתם־צהבהב, חיפוי אדום־כתום	שקמונה, המאה הב׳: אלגביש 1977: 9–10, 46–47, לוח 50 :VIII המחצית השנייה של המאה הב׳: Hayes 1985:39, Form 56, Tav.VII:7 ראשית המאה הג׳: Erickson-Gini 2004: Fig. 2.6
4	קערה	332	1095	טין מפולם היטב, כתום, חיפוי אדום־כתום	שלב מאוחר במאה הב׳ (״אנטונינית״): Hayes 1985:42: Form Tarda g, Tav.VII:15, IX:1
5	בסיס קערה	340	1094	טין מפולם כתום, חיפוי אדום	עבדת, רומי קדום: פביאן 2005: 141–142, לוח ה־11א: 1
6	בסיס קערה	336	1093	טין מפולם כתום, חיפוי אדום	
7	קדרה/אגן	326	1074	טין כתום־צהוב, הרבה גריסים כהים ומעט לבנים	שקמונה, המאות הב׳–הג׳: אלגביש 1977: 32–33, לוח XI :85
8	קדרת בישול	334	1083	טין חום, גריסים לבנים	חורבת חצץ, סוף המאה הא׳ – ראשית המאה הב׳: נחשוני תשס״ז: 88, איור 11 :6
9	סיר בישול	334	1081/2	טין חום בהיר, גריסים לבנים	ירושלים, המאות הב׳–הד׳: Mazar and Gordon 2007:151, 165, Fig. 15.6:17
10	סיר בישול	333	1078	טין חום, מעט גריסים לבנים	מצד חצבה, ראשית המאה הג׳: Erickson-Gini 2004: Fig. 2.64
11	אמפורה	326	1065	טין צהוב־חום בהיר, הרבה חסמים לבנים	תל אשקלון, המאות הב׳–הג׳: Johnson 2008a:157, Benghazi Miscellaneous Amphoras D298/D299, 449–450
12	בסיס אמפורה	342	1098/1	חרס חום־כתום, מעט גריסים לבנים, שחורים ומעט קוורץ	ח׳ אבריכטס, המאות הג׳–הד׳: Kletter and Rapuano 1998:48–49, 57; Fig. 3:4 המאות הג׳–הד׳: Peacock and Williams 1986:193–194, Fig. 112
13	קנקן	347	1104	טין חום, הרבה חסמים לבנים	המאות הא׳–הג׳ ומעט במאה הד׳: Majcherek 1995:166, Pl. 4:1a ח׳ אבריכטס, המאה הג׳–ראשית המאה הד׳: Kletter and Rapuano 1998:49–50, 54; Fig. 3:5 עבדת, ראשית המאה הג׳: Erickson-Gini 2004:292, Fig. 2:55
14	קנקן	342	1098/2	טין חום, חסמים שחורים ומעט לבנים	המאות הא׳–הג׳ ומעט במאה הד׳: Majcherek 1995: Pl. 4:2, 166
15	קנקן	333	1078/4	טין כתום, מעט חסמים לבנים	עין גדי, התקופה הרומית עד מרד בר כוכבא: הדס תשס״ה: 52*–53*, איור 12 :10, 69
16	נר	315	1042	טין חום־כתום, מעט חסמים לבנים	עין גדי, המאה הא׳: הדס תשס״ה: 62*, איור 19 :2 ירושלים, סוף המאה הא׳ לפסה״נ – המאה הב׳: מזור תשס״ז: 10*, איור 8 : 10

קנקנים (איורים 13:20–15).— קנקנים מס׳ 13 ו־14 הם מהטיפוס הקדום של קנקני אשקלון או עזה (Majcherek 1995: Form 1). לקנקנים צוואר קצר, זקוף או נוטה מעט לחוץ, ובבסיסם יש תלם עמוק; השפה מעובה וישרה; הגוף חביתי, ולו צילוע שנמשך מבסיס הצוואר; וידיות אוזן גדולות נמשכות מכתף הכלי לגופו. לעתים מופיע פס אדום על גוף הקנקן ובסיסו מצולע ומעט קעור (Israel and Erickson-Gini 2013:175–176). פס אדום דומה נמצא גם על שני שברי גוף שנמצאו בסביבת הגת: האחד לא אויר והאחר (ר׳ איור 5:24) נמצא מעל החלק המזרחי של הגת, ועליו נותרו סימני מלט. קנקן דומה נמצא מעל המשטח הדרומי (L457) של הגת (ר׳ איור 3:22). כבשן לקנקנים מטיפוס זה נמצא בחפירתו של יגאל ישראל באחוזת המיל השלישי בצפון אשקלון (Israel and Erickson-Gini 2013:168, 174–175, Fig.1); קבוצת משנה של טיפוס זה נמצאה בשכבה II, שלב IIa (ר׳ איור 6:21, 7). לקנקן מס׳ 14 צוואר זקוף ושפה מעובה הנוטה מעט פנימה; ייתכן שמקורו ביהודה בשליש הראשון של המאה הב׳ לסה״נ, ימי מרד בר כוכבא.

נר (איור 16:20).— זהו חרטום של נר הרודיאני מקורצף. הנר וקנקן מס׳ 14 (ר׳ לעיל) מלמדים על קשר עם יהודה בתקופה הרומית הקדומה.

שכבה II, שלב IIa

קערה (איור 1:21).— קערה מטיפוס טרה סיגילטה מזרחית, ולה עיטור בחריטה. לקערה שפה מעובה הנוטה מעט פנימה ורכס קל בבסיס השפה.

אמפורות (איור 2:21–5).— אמפורות מס׳ 2–4 שייכות כנראה לטיפוס קדום של אמפורות מטיפוס Late Roman Amphora 1. לאמפורות מס׳ 2 ו־3 צוואר צר ומעט מתעגל, שפה פשוטה ודקה הנוטה פנימה ורכס קל הנוטה לחוץ בבסיס השפה. לכלים שתי ידיות היוצאות מהשפה ולהן שני רכסים עמוקים. אמפורות אלו שונות ממרבית אמפורות LRA1 שפורסמו. שפתם דקה יותר ונוטה פנימה, וצווארן עדין.

לאמפורה מס׳ 4 קימור קל בצוואר, באזור הידית, שפה פשוטה הנוטה לחוץ וידית הדומה לידיות של הטיפוס הקודם. נראה כי אמפורה זו דומה יותר לטיפוס LRA1A (Pieri 2005:71, LR1A). שפת האמפורה והידית דומות לאלה של האמפורות מקיסריה (Johnson 2008b:105, 194: Nos. 1259, 1265) המתוארכות למאות הד׳–הז׳ לסה״נ. אמפורה מס׳ 5 היא מטיפוס Grande Africana 11D, ולה צוואר מעובה ושפה מעובה הנוטה מעט לחוץ.

קנקנים (איור 6:21–8).— כלים מס׳ 6 ו־7 הם קנקני אשקלון מקבוצת משנה של טיפוס 1 הקדום (ר׳ איור 13:20, 14). לקנקנים גוף חביתי וצוואר זקוף שלעתים מופיע בו רכס רדוד. קנקנים דומים לקנקן מס׳ 7 נמצאו בשטח B על רצפת משטח הדריכה (L457) משלב IIa (איור 3:22, 4). קנקן עזה מס׳ 8, שייך לטיפוס 2 של מאיירק (Majcherek 1995). לכלי צוואר קצר, ללא רכס בבסיסו, שפה נוטה לחוץ וגוף חביתי; הכלי מתוארך למאה הד׳ – אמצע המאה ה׳ לסה״נ.

פכית (איור 9:21).— לפכית צוואר נוטה לחוץ ושפה פשוטה, ישרה. ידית הכלי נמשכת מהשפה לכתף. נכון לזמן כתיבת המאמר לא נמצאה מקבילה מתארכת.

שטח B

שברי כלי החרס שאוירו משטח B שייכים לשכבות II ו־I. משכבה III נמצאו מעט כלים שלא אוירו. בכלי החרס מהתקופה הביזנטית יש טיפוסים אחדים המופיעים כבר בסוף התקופה הרומית המאוחרת, המאה הד׳ לסה״נ, ויש טיפוסים הממשיכים להתקיים עד סוף התקופה, במאה הז׳ לסה״נ. יש לציין שבשטח זה נמצאו

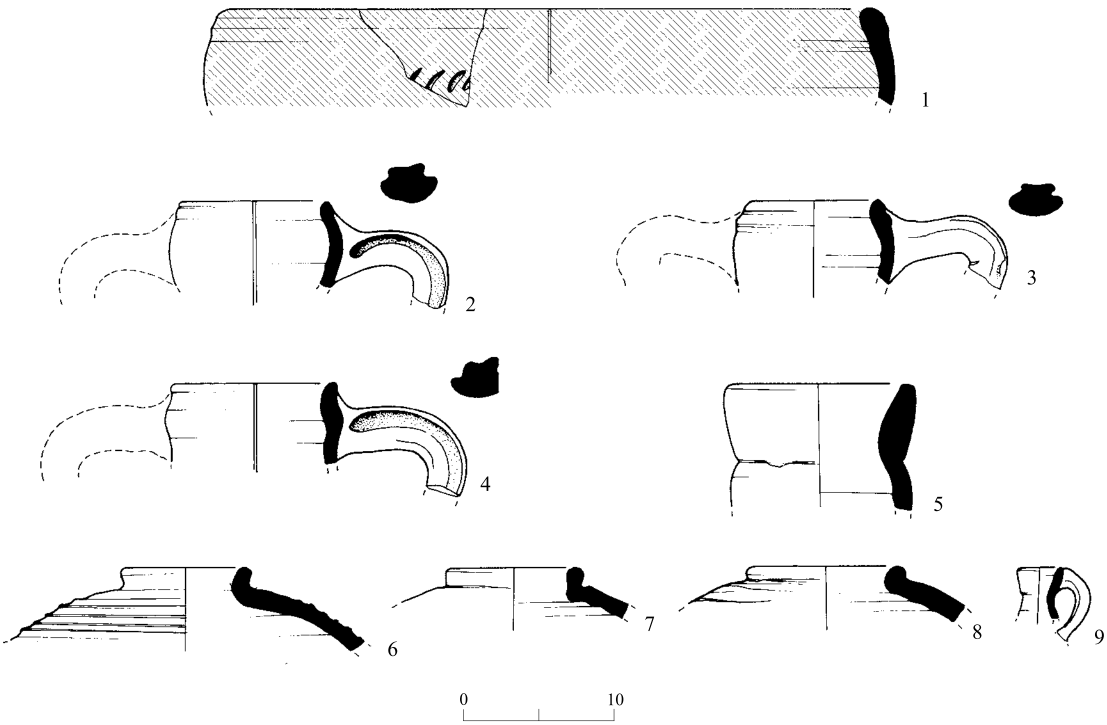

איור 21. כלי החרס משטח A, שכבה II, שלב IIa.

מס׳	הכלי	לוקוס	סל	תיאור	תיארוך (לסה״נ) והקבלות
1	קערה	325	1062	טין מפולס, צהבהב, חיפוי אדום־כתום, עיטור בחריטה בפני הכלי	ירושלים, בנייני האומה, המאות הב׳/הג׳–הה׳: Magness 2005:105–107: Fig. 1:9, 13 בניאס, המאות הג׳–הד׳: סמיטליין 2006: איור 12: 8 שלב מאוחר במאה הב׳ (״אנטונינית״): Hayes 1985:42: Form Tarda b, Tav. VIII:6
2	אמפורה	333	1078/2	טין חום, מעט גריסים לבנים	קיסריה, סוף המאה הד׳ – ראשית המאה הה׳: Tomber 1999:295–296, Fig. 6:100, 314–315 אכזיב, סוף התקופה הרומית: אבשלום־גורני 2006: איור 1
3	אמפורה	325	1073	טין חום־כתום, מעט חסמים לבנים	ר׳ מס׳ 2
4	אמפורה	333	1078/3	טין חום־כתום, מעט גריסים לבנים	קיסריה, סוף המאה הא׳/ראשית מאה הב׳ – אמצע/סוף מאה הג׳: Blakely 1987:66–67 Fig. 21:56, 62 סוף המאה הה׳ – המאה הז׳: Peacock and Williams 1986:185–187, Fig. 104, Class 44
5	אמפורה	328	1079	טין כתום, מעט גריסים לבנים	ראשית המאה הד׳ – אמצע המאה הה׳: Keay 1984:123–126; Type VII 1–2, Fig. 47
6	קנקן	333	1078/5	טין חום־כתום, חסמים לבנים	
7	קנקן	336	1084	טין חום, הרבה חסמים שחורים ולבנים	המאות הא׳–הג׳, ומעט במאה הד׳: Majcherek 1995:166, Pl. 4:1a
8	קנקן	313	1037	טין חום, ליבה צהבהבה, הרבה חסמים לבנים	תל אשדוד (עד הלום), המאה הד׳: באומגרטן תש״ס: *70–*71, איור 3: 3 300–450: Majcherek 1995: Pl. 5:2, 167
9	פכית	315	1049/2	טין חום, מעט חסמים לבנים	

מעט מאוד קנקני שק. מרבית שברי כלי החרס משתי השכבות נמצאו במילויים שסתמו את בורות השיקוע והאיגום ואת משטחי המשנה; מעטים נמצאו בלוקוסים חתומים, למשל במשטח דריכה 457 ובמילוי (L452) מעל תשתית רצפה 458. עם שברי כלי החרס נמנים קערות, סירי בישול, אמפורות מיובאות וקנקנים. כן נמצאו כלים שלא אוירו, כגון קדרות מעוטרות ששפתן מעובה, צפחת, פכים ופכיות.

שכבה II, שלב IIa

אמפורות (איור 22: 1, 2).— לאמפורה מס׳ 1 צוואר ארוך, שפה מעוגלת נוטה לחוץ ומגרעת פנימית קעורה. האמפורה שייכת לטיפוס האמפורות שנמצאו באיטליה. פיקוק וויליאמס הראו שמקורה של האמפורה בחצי האי האיברי, וכי תאריכה בתקופה הרומית המאוחרת – ראשית התקופה הביזנטית (Keay 1984:72, Amagro 51c; Peacock and Williams 1986:136, Ostia I). לבסיס אמפורה מס׳ 2 צורת חרוט חד, מוצק, והוא עשוי מטין שונה מזה של האמפורות ושל הקנקנים האחרים. סוג הטין מלמד שהוא יוצר כנראה במצרים (Peacok and Williams 1986:204) בטווח זמן המתאים לזה של קנקני עזה.

קנקנים (איור 22: 3–11).— קנקנים מס׳ 3–5 הם קנקני אשקלון: קנקן מס׳ 3 הוא מטיפוס 1 וקנקן מס׳ 4 הוא מטיפוס 2 של מאיירק. נראה כי קנקן מס׳ 5 שייך גם הוא לטיפוס 2, אף על פי שלא נמצאה לו מקבילה מתאימה אצל מאיירק (Majcherek 1995). קנקנים מס׳ 6–11 הם קנקני עזה מטיפוס 2, והם מתוארכים לתקופות הרומית המאוחרת – הביזנטית הקדומה (Majcherek 1995:167).

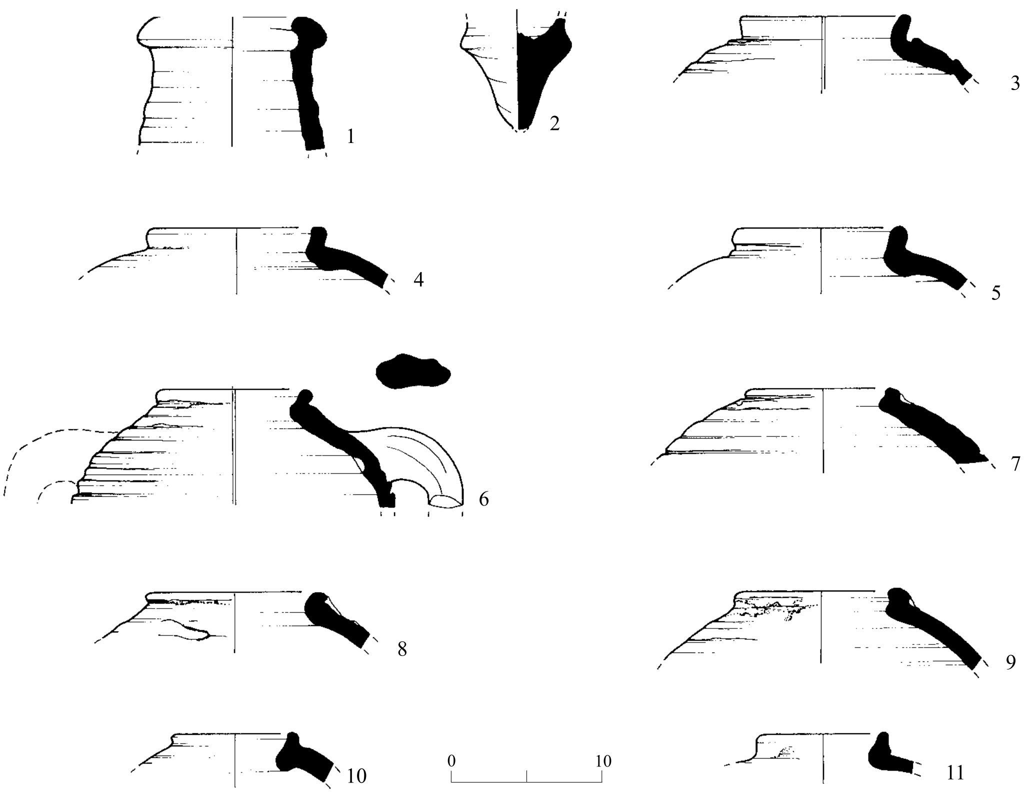

איור 22. כלי החרס משטח B, שכבה II, שלב IIa.

איור 22

מס׳	הכלי	לוקוס	סל	תיאור	תיארוך (לסה״נ) והקבלות
1	אמפורה	457	2570	טין חום־אדמדם, הרבה גריסים זעירים לבנים, צמידה חומה בהירה	ראשית המאה הד׳ – אמצע המאה הה׳: Keay 1984:176, Type XXIII, Fig. 71:T/6/702, 178 המאות הג׳–הד׳: Peacock and Williams 1986:136–140, Fig. 66:38–44, Class 25 תל אשקלון, המאות הג׳/הד׳ – המאה הו׳: Johnson 2008a:168–169, Form 475, San Lorenzo Amphora
2	בסיס אמפורה	473	2597	טין חום כהה, חסמים לבנים ומעט קוורץ	מצרים, סוף המאה הד׳ – המאה הז׳: Peacock and Williams 1986:204, Fig. 122:B, Class 52
3	קנקן	414	2037	טין חום־כתום, גריסים לבנים במגוון גדלים	המאות הא׳–הג׳, ומעט במאה הד׳: Majcherek 1995: Form 1, Pl. 4:1, 166 ח׳ אבריכטס, המאה הג׳ – ראשית המאה הד׳: Kletter and Rapuano 1998:49–50, 54, Fig. 3:5
4	קנקן	457	2579	חרס חום־כתום, גריסים לבנים במגוון גדלים	אשקלון, המאות הד׳–הו׳: קוגן־זהבי תש״ס: 124*, איור 2: 6 300–450: Majcherek 1995:167, Form 2, Pl. 5:2
5	קנקן	457	2579	טין חום־כתום, גריסים לבנים גדלים, חומר מליטה על הכלי	קיסריה, סוף המאה הג׳ – המאה הד׳: Blakely 1987:110–111, Fig. 34:115
6	קנקן	473	2597	טין חום־כתום, חסמים לבנים	תל אשדוד (עד הלום), המאות הד׳–הה׳: באומגרטן תש״ס: 70*–71*, איור 3: 7 300–450: Majcherek 1995:167, Form 2, Pl. 5:2 קיסריה, סוף המאה הד׳ – ראשית המאה הה׳: Tomber 1999:296–304, 312, Fig. 4:74, 77
7	קנקן	473	2601	טין חום כהה, גריסים לבנים	תל אשדוד (עד הלום), המאה הד׳: באומגרטן תש״ס: 70*–71*, איור 3: 2 300–450: Majcherek 1995:167, Form 2, Pl. 5:3 קיסריה, סוף המאה הד׳ –ראשית המאה הה׳: Tomber 1999:296–304, 312, Fig. 4:75
8	קנקן	473	2601	טין חום, גריסים לבנים	
9	קנקן	465	2588	טין חום כהה, מעט גריסים לבנים ושחורים	300–450: Majcherek 1995:167, Form 2, Pl. 5:1
10	קנקן	465	2578	טין חום־אפור, גריסים לבנים, חומר מליטה על הכלי	תל אשדוד (עד הלום), המאות הד׳–הה׳: באומגרטן תש״ס: 70*–71*, איור 3: 7 אשקלון, המאות הד׳–הה׳: נחשוני תש״ס: 100–101, איור 2: 6
11	קנקן	452	2587	טין חום־אפור, גריסים לבנים ושחורים	

שכבה II, שלב IIb

קערות (איור 23: 1–3).— קערה מס׳ 1 היא מטיפוס LRC 3 E/H; מרבית הקערות שנמצאו בחפירה הן מטיפוס זה. לקערה מס׳ 2 שפה נוטה לחוץ, ולה רכס ושרידי חיפוי אדום. הקערה יובאה מקפריסין (Cypriot Red Slip). שתי הקערות, מס׳ 1 ו־2, אינן מאוחרות למאה הו׳ לסה״נ. כלי מס׳ 3 הוא בסיס של קערה מיובאת, מעוטר בתימורות. הייז (Hayes 1972:349, 357) תיארך טיפוס זה לשנים 530–550 לסה״נ, אך נראה כי תיארוך זה מצומצם למדי.

אמפורות (איור 23:4, 5).— אמפורה מס׳ 4 היא דוגמה מובהקת לטיפוס LRA1 מהמאות הו׳–הז׳ לסה״נ. האמפורות יוצרו במקומות שונים, כגון קפריסין, אזור החוף של צפון־מערב סוריה וחוף קיליקיה בדרום־מזרח אסיה הקטנה (van Alfen 1996:210). הכלי נפוץ מאוד סביב הים התיכון ועד בריטניה (Pieri 2005:70). כלים דומים נמצאו בקיסריה (Adan-Bayewitz 1986:102, 124 Fig. 2:4) ובחורבת חצץ באשקלון (נחשוני תשס״ז:92–93, איור 15:5). בסיס מס׳ 5 הוא בסיס טבעת צר של אמפורה הנפוצה ברחבי הים התיכון ומקורה כנראה באסיה הקטנה.

קנקני עזה (איור 23:6, 7).— כלי מס׳ 6 הוא מטיפוס 3 של מאיירק (Majcherek 1995). צווארו ארוך, נוטה לחוץ והשפה מתכנסת פנימה. בסיס קנקן מס׳ 7 מעט קמור. קנקנים מסוג זה מופיעים רק לאחר נטישת הגת.

קנקן שק (איור 23:8).— הקנקן נמצא בתוך אגן השיקוע של בור האיגום. הוא עשוי מטין אפור־ירוק, ולו צוואר זקוף שבבסיסו רכס רדוד. לכלי שפת מדף הנוטה לחוץ וסביבה רכס רדוד; קנקנים דומים נמצאו ברחבי הארץ. טיפוס זה של קנקנים מתוארך למאה הד׳ לסה״נ על סמך כלים דומים מחפירות אחרות (ר׳ טבלת המפרט), ועל סמך הצוואר הגבוה למדי והשפה המקופלת.

פך בישול (איור 23:9).— הפך עשוי מטין אופייני לסירי בישול, ולו צוואר ארוך, שפה תלתנית וידית היוצאת מהשפה אל כתף הכלי. הפך אופייני לתקופה הביזנטית.

שכבה I ופני השטח

הכלים משכבה I נמצאו במילויים סמוך לקיר 66, והם דומים למכלולי כלי החרס שנמצאו בבורות השיקוע והאיגום.

קערה (איור 24:1).— לקערה דופן שחוקה, אך אפשר שאלו הן חריטות המאפיינות קערות מטיפוס CRS.

קנקן (איור 24:2).— לקנקן עזה מס׳ 2 צוואר קצר ושפה מעובה נוטה לחוץ. גוף הכלי מאורך וצר, ולו ידיות מחוברות לגוף. קנקן זה הוא מהטיפוסים המאוחרים של קנקני עזה.

אמפורה (איור 24:3).— בסיס אמפורה מס׳ 3 מוצק ועגול; ייתכן שמקורו בצפון אפריקה. תיארוכה של אמפורה זו אינו מאוחר למאה הו׳ לסה״נ.

פקק (איור 24:4).— שבר מעוגל, עשוי חרס חולי (3.5 ס״מ קוטר, 1.5 ס״מ גובה).

שבר מעוטר (איור 24:5).— שבר גוף של קנקן, ולו פס אדום ומלט; ייתכן שהכלי שייך לקנקנים מהטיפוס הקדום של קנקני אשקלון (ר׳ לעיל).

שטח C

נמצאו מעט שברי כלי חרס מהתקופות הרומית והביזנטית, וכולם זהים לאלו שנחשפו בשטחים A ו־B. מתקופת הברזל 2 נמצאה פכית שחורה, תמימה, ולה ידית הנמשכת מן השפה אל הכתף (איור 25:1); הפכית נפוצה באתרים מתקופה הברזל 2. כן נמצא ראש חץ מברונזה דמוי עלה (7.3 ס״מ אורך, 0.1–1.6 ס״מ רוחב, 0.4 ס״מ עובי מרבי; איור 25:2). לראש החץ חיבור תקע ולו חתך מרובע. חצים מסוג זה, עשויים מברזל, נמצאו במכלולים המתוארכים לכיבוש הבבלי של יהודה בשנת 586 לפסה״נ.

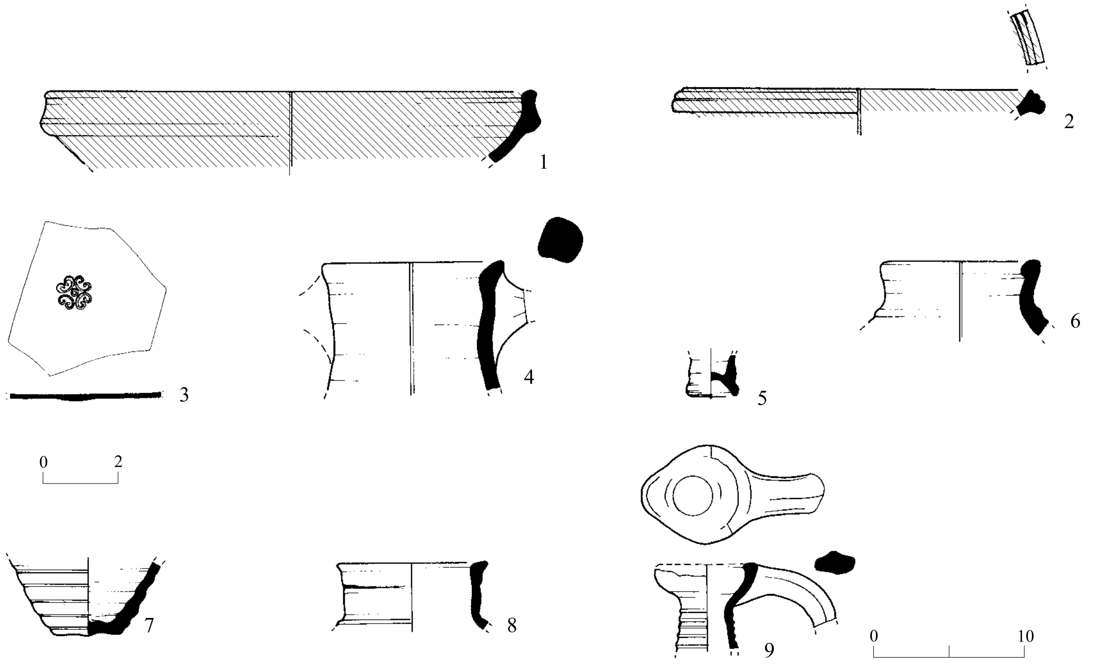

איור 23. כלי החרס משטח B, שכבה IIb.

מס׳	הכלי	לוקוס	סל	תיאור	תיארוך (לסה״נ) והקבלות
1	קערה	420	2074	טין מפולם חום־אדמדם, חיפוי אדום־חום	רבע אחרון של המאה הה׳ — השליש הראשון של המאה הו׳: Hayes 1972:338, Forms 3E, H, Fig. 68:15, 28
2	קערה	420	2077	טין חום־אדמדם, חיפוי אדום	סוף המאה הד׳ — סוף המאה הה׳: Hayes 1972:373–374, Form 1; Fig. 80:2
3	בסיס קערה	429	2084	טין מפולם חום־ורוד, חיפוי אדום, עיטור של ארבע תימורות בעיגול בפנים הכלי, עיטור מעגלי מחוץ	530–550: Hayes 1972:349, Fig. 74: I, 357:33
4	אמפורה	429	2084	טין חום בהיר־ורוד, צמידה, מעט חסמים שחורים וקוורץ	רמת הנדיב, המאות הו׳–הז׳: Calderon 2000: Pl. VII:24 סוף המאה הה׳ — ראשית המאה הו׳: Peacock and Williams 1986:193–194, Fig. 104b, Class 44
5	בסיס אמפורה	420	2081	טין חום בהיר־כתום מפולם היטב	סוף המאה הד׳ — 475, שיא נוסף בסוף המאה הו׳: Peacock and Williams 1986:188–189, Fig. 107a, Class 45 קיסריה, לא מאוחר מהמאה הו׳: Bar-Nathan and Adato 1986:124,166–167, Fig. 3:15
6	קנקן	420	2051	טין חום־ורוד, גריסים לבנים ומעט שחורים	המאה הו׳ — ראשית המאה הז׳: Majcherek 1995:168, Form 3, Pl. 6:6, 5
7	בסיס קנקן	420	2081	טין חום, גריסים לבנים במגוון גדלים, ציפוי שחור בפנים הכלי	ראשית המאה הו׳ — ראשית המאה הז׳: Majcherek 1995:168, Form 3, Pl. 6:4
8	קנקן שק	433	2088	טין חום בהיר־אפור, מעט גריסים לבנים	קיסריה, לא לפני השנים 527–538: Bar-Nathan and Adato 1986:166, 173, Fig. 3:13 חורבת הרמס, לא מאוחר מהמאה הד׳: שיאון ופרנוס תשס״ו:23*, איור 5:3
9	פך בישול	420	2081	טין חום, גריסים לבנים במגוון גדלים	אשקלון, חורבת חצץ: נחשוני תשס״ז:92, איור 15:2

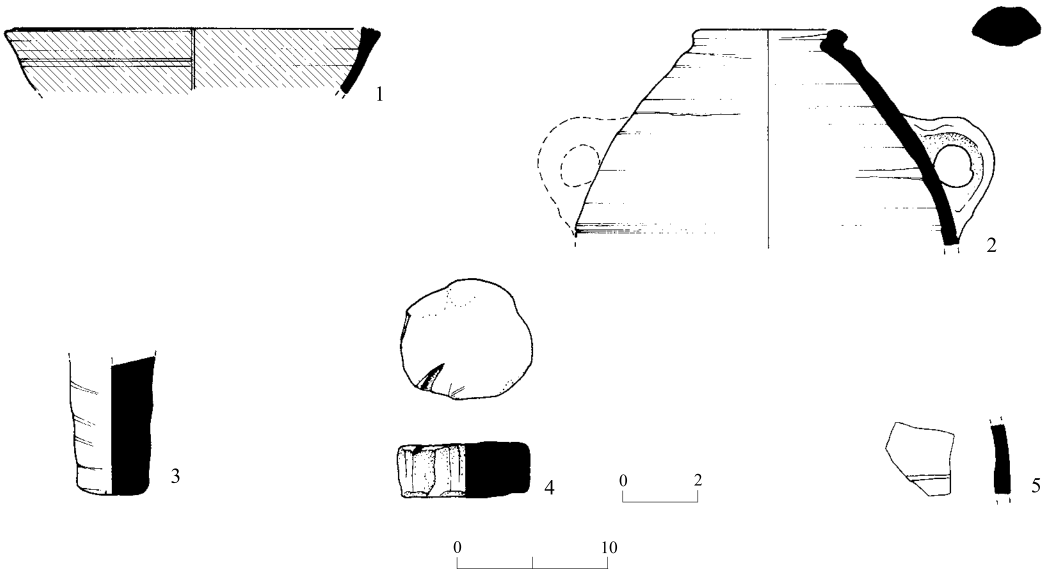

איור 24. כלי החרס משטח B, שכבה I, ומפני השטח.

מס׳	הכלי	לוקוס	סל	תיאור	תיארוך (לסה״נ) והקבלות
1	קערה	416	2041	טין חום־אדמדם, חריטות קלות על פני הכלי, פס אדום ושחור על פני הכלי	סוף המאה הד׳ – הרבע השלישי של המאה הה׳: Hayes 1972:373–374, Form 1, Fig. 80:2
2	קנקן	411	2031	טין חום בהיר, גריסים לבנים	רמת הנדיב, המאות הה׳–הז׳: Calderon 2000:121, Pl. XIII
3	בסיס אמפורה	418	2040	טין חום בהיר־ורוד	סוף המאה הד׳–המאה הו׳: Peacock and Williams 1986:158–162, Class 35, Type L V/ A (Late Roman, North Africa amphorae?)
4	פקק	463	3565	טין חום בהיר־צהבהב, מעט גריסים אדומים ולבנים	
5	שבר גוף מעוטר	439	2501	טין חום, גריסים לבנים ושחורים, פס אדום על הצד החיצון, חומר מליטה	

איור 25. שטח C: ממצאים מתקופת הברזל 2.

מס׳	הכלי	לוקוס	סל	תיאור	תיארוך (לפסה״נ) והקבלות
1	פכית שחורה	612	4028	טין שחור, חסמים לבנים, שרידי קרצוף	תל חליף, המאה הח׳ – ראשית המאה הז׳: Borowski 1994:48, 56–57, Fig. 3:10–12 חורבת ענים התחתונה, המאות הח׳–הז׳: יזרסקי ולנדר תשס״ג:*59–*60, איורים 3 :2; 6 :7
2	ראש חץ	612	4028	ברונזה	עין גדי, סוף המאה הו׳: Stern 2007:180–181, Photo 4.10.3 ירושלים, תקופת הברזל 2: Zitronblat and Geva 2003:353–354, 361; Pl. 14.1:M1–3

כלי הזכוכית

בחפירה נמצאו 61 שברים אינדיקטיביים של כלי זכוכית, ומהם נבחרו לציור 16: 7 נמצאו בשטח A ו־9 בשטח B. מרבית השברים נמצאו במילויים חתומים, כמו במשטחי המשנה ובבורות של הגת בשטח B שהפכו לבורות אשפה, וחלקם נמצאו במילויים לא חתומים בשטח A. הפרטים שצוירו נבחרו לפי מצב השתמרותם, הימצאותם במפלסים ברורים או על רצפות מוגדרות וחשיבותם הטיפולוגית והכרונולוגית.

כלי הזכוכית — ובהם קערות, בסיסי כוסות וגביעים, צפחת, בסיס של דר־שפורפרת תמרוקים, פכים ופכיות, בקבוקים, נרות קערה, שברי חלון וצמיד — מתוארכים לתקופות הרומית והרומית המאוחרת – הביזנטית. שבר אחד, עשוי ביציקה, מתוארך לתקופה הרומית הקדומה, ושברים אחדים שנעשו בניפוח בדפוס מתוארכים לתקופה הרומית – הרומית המאוחרת; שאר הכלים עשויים בניפוח חופשי. גוני הזכוכית הם ירוק, כחול וירקרק־כחלחל, והבליה כסופה וסגולה/שחורה; בחלק מן השברים יש עיטור בחוטים.

שטח A

שכבות III–II

נחשפו שישה כלי זכוכית מתקופה זו בשטח A, אחד מהם לא איור. הם נמצאו על פני השטח, במילויים או במפלסים לא חתומים, וחלק מהטיפוסים ממשיכים לראשית התקופה הרומית המאוחרת.

קערות (איור 26:1, 2).— שבר גוף של קערה מס׳ 1 נמצא על פני השטח. קערות רבות מסוג זה נמצאו בירושלים, והן מתוארכות למאה הא׳ לסה״נ (Isings 1957:20–21; Gorin-Rosen 2003:367–372, 378–380). קערה מס׳ 2 נמצאה במפלס רצפה לא חתומה של שכבה II, שלב IIa, מהתקופות הרומית המאוחרת – הביזנטית הקדומה. כלי דומה נמצא במקווה באלון שבות, והוא אינו מופיע קודם לשליש האחרון של המאה הא׳ לסה״נ (התקופה הפלבית) – המאה ב׳, וייתכן אף מאוחר יותר (Gorin-Rosen 1999:87–88, Fig. 2:7, ושם הקבלות).

1. קערה. לוקוס 300, סל 1000. שבר גוף של דופן קערה. זכוכית כחולה בהירה מאוד. עשוי ביציקה לדפוס ומעוטר בצלעות רדודות.

2. קערה. לוקוס 326, סל 1074. שבר של שפת מדף (6.8 ס״מ קוטר) שמתחתיה קיפול ודופן מעוגלת. זכוכית בגוון ירקרק ולה בועיות עגולות, מכוסה מעט בליה כסופה.

בקבוקים (איור 26:3, 4).— בקבוק או פך מס׳ 3 נמצא במילוי מתחת למפלס משוער של רצפה בחלקו המערבי של המבנה. כלי דומה נמצא במצבור אשפה באשקלון, שם הוא תוארך לתקופה הרומית הקדומה, המאות הא׳–הב׳ לסה״נ (כצנלסון תש״ס: איור 1:9). שפה דומה, בקוטר גדול יותר, נמצאה בעין גדי מימי מרד בר כוכבא, השליש הראשון של המאה הב׳ לסה״נ (Jackson-Tal 2007:481, 500, Pl. 5:2). בסיס בקבוק מס׳ 4 נמצא במילוי, ליד יסודות קיר 13. הבסיס מרובע, ולו דגם עשוי בניפוח לדפוס. הכלי שייך לטיפוס שהיה נפוץ בתקופה הפלבית אילך, המאות הא׳–הג׳ לסה״נ (Isings 1957:63–66, Form 50). בר״ג תיארך בקבוקים (פכים) מטיפוס זה שנמצאו בבית שערים לתקופה הרומית המאוחרת וציין שהם נפוצים במאות הא׳–הד׳ לסה״נ (בר״ג תשל״ב:156, איור 98:11; 158–159, איור 99:א, ושם הקבלות).

3. בקבוק או פך. לוקוס 332, סל 1082. שפה מקופלת כלפי מטה, מעלה והחוצה (3.8 ס״מ קוטר). הקפל חלול. זכוכית חסרת צבע, בליה סגולה כהה.

4. בקבוק. לוקוס 321, סל 1048. בסיס שטוח, מוצק (5.2 ס״מ רוחב), ולו דגם עשוי בניפוח לדפוס. זכוכית ירקרקה. מעט בועות. בליה חומה־סגולה.

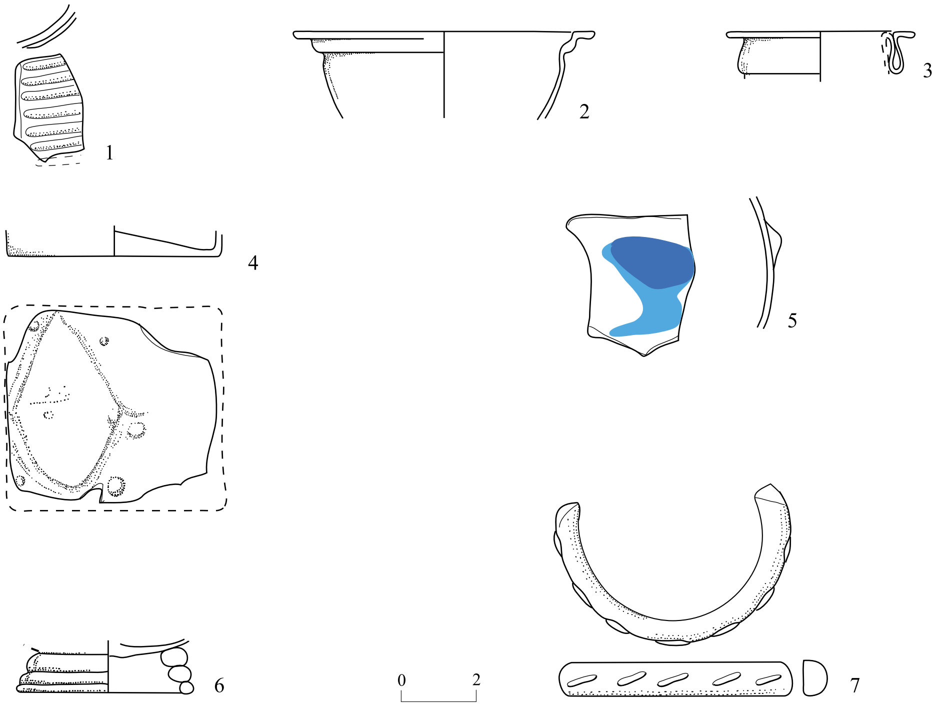

איור 26. כלי הזכוכית משטח A.

קערה/גביע (איור 26:5).— שבר גוף של קערה או כוס/גביע מעוטר בטיפת זכוכית. נמצא בתשתית רצפה בחלק המערבי של המבנה. כלי זכוכית, שיש בהם תוספת של טיפת זכוכית בגוון אחר, המתוארכים לתקופה הרומית המאוחרת (המאה הד׳ לסה״נ), מוצגים במוזיאון ישראל (ישראלי 2001:205, מס׳ 276; 207, מס׳ 282). בקיסריה נמצאו קערה וכוסות דומים (Israeli 2008:382, 408:145, 151–2), וכן בקארניס שבמצרים (Harden 1936:122, Pls. xv:173, 331; xvi:457, 460).

5.קערה או גביע. לוקוס 318, סל 1061. שבר גוף מעוטר בטיפת זכוכית בגוון טורקיז. בועיות סגלגלות ועגולות.

קערה/פך/פכית (איור 26:6).— בסיס מס׳ 6 נמצא מעל שרידי רצפת אבן בחלק המערבי של המבנה. בסיסים שלהם חוטים מוספים נמצאו באתרים רבים, כגון באשקלון, בקבר משלהי התקופה הרומית (כצנלסון תש״ס:120*–121*, איור 5:9, ושם הקבלות), ובח׳ירבת אל נִענה, שם הם מתוארכים לתקופות הרומית המאוחרת – הביזנטית (Gorin-Rosen and Katsnelson 2007:88–90, Fig. 7:3–5).

6. קערה/פך/פכית. לוקוס 316, סל 1037. בסיס הכלי (3.8 ס״מ קוטר) עשוי מחוט הכרוך בשלושה סיבובים ומוצמד לתחתית שטוחה ולה עיבוי קל במרכז; במרכז הבסיס יש צלקת מוט הזגג. הזכוכית ירוקה בהירה, ולה מעט בועיות עגולות, קטנות, וגופיפים לבנים ושחורים. בליה סגולה כהה עד שחורה.

צמיד (איור 7:26).— צמיד מס׳ 7 נמצא מעל מפלס אבנים ושברי כלי חרס בחלקו המזרחי של המבנה. הצמיד עשוי זכוכית כהה ולו חתך חצי עגול. צמידים מסוג זה נפוצים בארץ בתקופה הרומית המאוחרת במאות הג׳–הד׳ לסה״נ (Spaer 1988:52, 56, Fig. 5:9, type B–1, ושם דיון).

7. צמיד. לוקוס 328, סל 1079. לצמיד חתך חצי עגול ולו עיטור בצלעות בולטות. זכוכית שחורה.

שטח B

כל שברי כלי הזכוכית שנמצאו בשטח זה מתוארכים לתקופות הרומית המאוחרת – הביזנטית. לרוב הכלים נמצאו הקבלות באתרים בדרום הארץ, בעיקר בסביבת אשקלון, ח׳ירבת אל־נִעֵנה (ר׳ להלן), חורבת רימון (ר׳ להלן), ניצנה (Harden 1962:Pl. xx:47, 80) וחורבת כרכור עילית שמצפון לבאר שבע (Katsnelson 2004:270, Fig. 59:8, 9, 12). לכלים אחדים נמצאו מקבילות בצפון, למשל בקיסריה ובגליל. חלק מהכלים נפוצים בכל הארץ, ולכלים מסוימים נמצאו מקבילות ממצרים. ממצא כלי הזכוכית מתאים מבחינה כרונולוגית לממצא כלי החרס ולמטבעות.

קערה (איור 1:27).— בסיס טבעת של קערה מס׳ 1 נמצא במילוי, מתחת לקיר 64 באגף המזרחי של הגת. דוגמה לקערה שיש לה בסיס דומה נמצאה במערה D בחורפיש, שם היא תוארכה למאה הג׳ – ראשית המאה הד׳ לסה״נ (Gorin-Rosen 2002:140*–141*, Fig. 1:1–4).

1. קערה. לוקוס 474, סל 2602. בסיס טבעת (4.8 ס״מ קוטר) חלול, נוטה פנימה, וקצה דופן. זכוכית חסרת צבע. בועיות עגולות. בליה סגולה.

כוס/גביע (איור 2:27).— כלי מס׳ 2 הוא בסיס גביע או כוס על רגל שנפגמה, אולי בעת ייצורה. הכלי נמצא במילוי הניגש לקיר 66 שנבנה בתוך בור האיגום של הגת. בסיסים דומים נמצאו למשל בח׳ירבת אל־נִעֵנה (Gorin-Rosen and Katsnelson 2007:90–93, Fig. 8:11–12, ושם ר׳ דיון ומקבילות) ובח׳ירבת אל־שביכה משלהי התקופה הרומית המאוחרת – ראשית התקופה הביזנטית (גורין־רוזן 2002: 293–295, איור 3: 20). בסיס נוסף של כוס או פכית נמצא מעל קיר 66, ובסיס גביע יין נמצא במילוי בור השיקוע (L429); שני הכלים לא אוירו.

2. כוס/גביע. לוקוס 418, סל 2047. בסיס טבעת (4 ס״מ קוטר) על רגל צבוט וחלול. תחתית קמורה ולה צלקת של מוט הזגג. זכוכית כחלחלה־ירקרקה (טורקיז). בועיות קטנות. בליה כסופה.

צפחת (איור 3:27).— כלי מס׳ 3 הוא בסיס של צפחת שנמצא בהצטברות מעל החלק המערבי של הגת. צפחת דומה נמצאה בחורבת רימון, והיא מתוארכת לתקופות הרומית המאוחרת – הביזנטית הקדומה (Gorin-Rosen 2004:120*–121*, Fig. 4:28, ושם דיון והקבלות).

3. צפחת. לוקוס 461, סל 2563. בסיס קמור (4 ס״מ קוטר). זכוכית בגוון ירקרק־צהבהב. בועיות עגולות וסגלגלות במגוון גדלים.

פכיות (איור 27: 4–6).— לפכיות מס׳ 4–6 שפת משפך מקופלת פנימה. פכית מס׳ 4 נמצאה בתוך אגן עשוי חרס ברצפת בור השיקוע (L434) של הגת. פכית, ולה שפה דומה נמצאה במערות קבורה מהמאה הד׳/ראשית המאה הה׳ לסה״נ בח׳ירבת אל־שביכה בגליל (גורין־רוזן 2002: 308–309, איור 3: 18). פכית מס׳ 5 נמצאה על רצפת בור האיגום (L420) של הגת ופכית מס׳ 6 נמצאה מעט מעל רצפה זו. טיפוס זה של פכיות

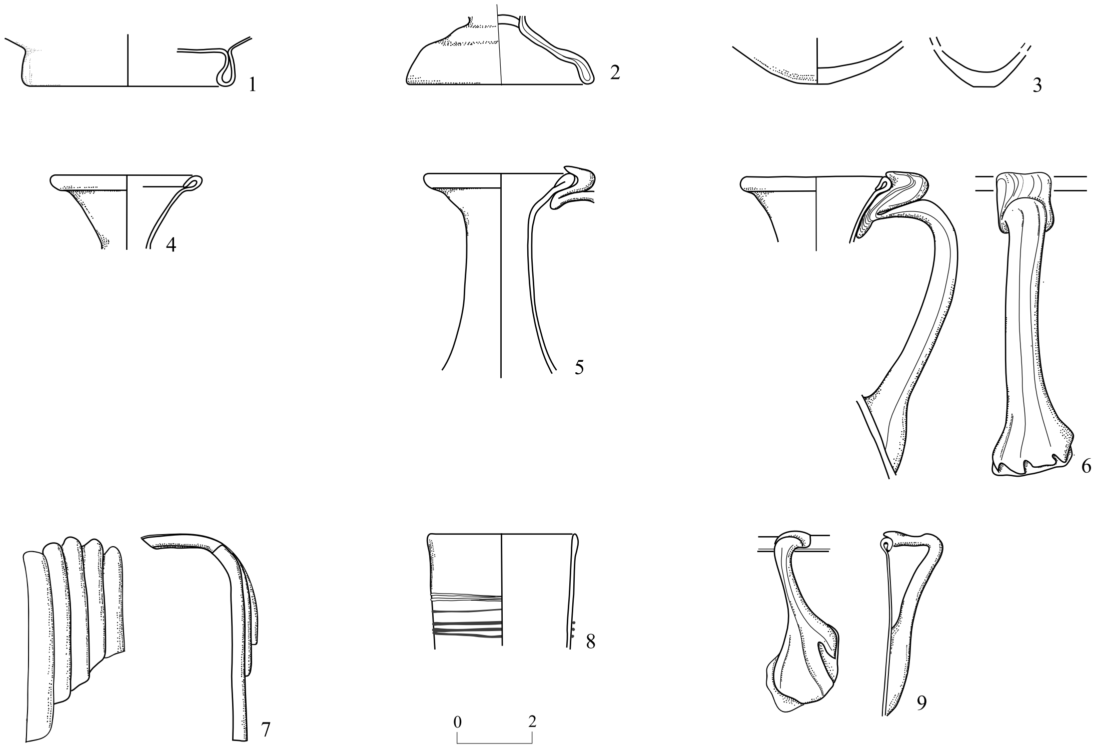

איור 27. כלי הזכוכית משטח B.

נפוץ באשקלון בפרט, אך גם ברחבי הארץ במכלולים מהתקופות הרומית המאוחרת – הביזנטית הקדומה (המאות הד׳–הה׳ לסה״נ); יש המאחרים את תיארוכו של הטיפוס לתקופה הביזנטית המאוחרת, המאות הו׳–הז׳ לסה״נ (Katsenlson 1999:72*–73*, Fig. 3:6, 7). פכיות דומות לפכית מס׳ 6 נמצאו במלון סמדר באשקלון במבנה שכוסה בשפכים (Katsnelson and Jackson-Tal 2004:103–105, Fig. 2:3) ובקבר מח׳רבת אל־נִענה (Gorin-Rosen and Katsnelson 2007:76, 96–98, Fig. 10:8).

4. פכית. לוקוס 434, סל 2089. שפת משפך (3.4 ס״מ קוטר) מקופלת פנימה, חלולה, וצוואר גלילי צר. זכוכית בגוון תכלת־כחול בהיר מאוד. בועיות עגולות קטנות. בליה כסופה.

5. פכית. לוקוס 420, סל 2081. שפת משפך (3.4 ס״מ קוטר) מקופלת פנימה, חלולה. הידית יוצאת מהשפה וצוואר גלילי צר. זכוכית בגוון ירקרק בהיר מאוד.

6. פכית. לוקוס 420, סל 2078. שפת משפך (3.4 ס״מ קוטר) מקופלת פנימה, חלולה. ידית יוצאת מהכתף לשפה והצוואר גלילי צר. זכוכית בגוון ירוק. ידית ירוקה. גופיפים שחורים, בועיות עגולות קטנות.

פך (איור 27 :7).— כלי מס׳ 7 הוא ידית סרט מרוכסת של פך. הידית נמצאה באגן החרס של בור השיקוע בגת. ידיות ופכים מסוג זה נמצאו ברחבי הארץ באתרים כגון עין גדי (ג׳קסון־טל תשס״ה :*78–*80, איור 3 :18) וכסרא שבגליל המערבי (שטרן תשנ״ח :112, 114, איור 5 :24), והם מתוארכים לתקופות הרומית המאוחרת – הביזנטית הקדומה (המאה הד׳ לסה״נ).

7. ידית פך. לוקוס 434, סל 2089. זכוכית ירוקה בהירה. גופיפים שחורים ובועיות עגולות. בליה כסופה.

בקבוק (איור 8:27).— בגת נמצאו כמה שפות ושני בסיסים קעורים של בקבוקים. השפות הן מסוג שפות מעוגלות באש ושפות מקופלות פנימה שלא אוירו. פריט מס׳ 8 הוא שפה וצוואר של בקבוק מעוטר בחוטים סגולים־אדומים כהים; הוא נמצא על רצפת בור האיגום. בקבוקים שלהם צוואר מעוטר בחוטים נפוצים בתקופה הביזנטית, המאות הה׳–הז׳ לסה״נ. עיטור בחוטים כחולים כהים ממשיך אף לראשית התקופה האסלאמית הקדומה (Katsnelson and Jackson-Tal 2004:106). בקבוק דומה נמצא בח׳ירבת אל־נִעֵנה בבית יוצר לכלי זכוכית מהתקופה הרומית המאוחרת – הביזנטית הקדומה (Gorin-Rosen and Katsnelson 2007:139, 145–147, Fig. 34:4).

8. בקבוק. לוקוס 420, סל 2081. שפת משפך (3.8 ס״מ קוטר) גלילית זקופה, דופן דקה, ועיטור בליפוף של חוטים אופקיים. זכוכית בגוון ירקרק וחוטים בצבע סגול־אדום כהה.

נר־קערה (איור 9:27).— נמצאו שתי ידיות ולהן שפות מקופלות לחוץ; אחת (מס׳ 9) אוירה. הנרות נמצאו במילוי בבור השיקוע של הגת. נרות מסוג זה מופיעים לרוב בשלוש ידיות ונפוצים בתקופה הביזנטית, המאה הה׳ – ראשית המאה הז׳ לסה״נ ואף בתקופה האומיית (Gorin-Rosen and Katsnelson 2007:114). שפות דומות נמצאו במלון סמדר בשטח B, במבנה מכוסה בשפכים (Katsnelson and Jackson-Tal 2004:106–107, Fig. 3:1), ובעין גדי שכבה II מהתקופה הביזנטית (Jackson-Tal 2007:487–488, 503, Pl. 10:1).

9. נר־קערה. לוקוס 429, סל 2075. שפה מקופלת לחוץ וחלולה. הידית נמשכת מהכתף לשפה. זכוכית בגוון ירקרק. ידית בגוון ירוק כהה. בועיות עגולות קטנות. בליה כסופה.

כלי אבן

שכבה II

מכתש (איור 1:28).— המכתש עשוי אבן כורכר. שולי הכלי מעט הרוסים.

לוח שולחן (איור 2:28).— נמצא שבר לוח שולחן משיש, ולו שפת מדף נוטה חוצה וחריץ עמוק בקצה. בבסיס הדופן ובתוך הכלי ישנו תלם רדוד; שברים דומים נמצאו בעין גדי, והם מתוארכים לתקופה הביזנטית (Sidi 2007:557, Fig. 24; 573, Pl. 14).

איור 28. כלי האבן משטח A, שכבה II.

דיון וסיכום

חורבת בשה היא יישוב בדרום מישור החוף, שראשיתו בתקופה הרומית (המאות הא׳–הב׳ לסה״נ) ושיאו בשלהי התקופה הרומית ובראשית התקופה הביזנטית (המאות הג׳/הד׳–הה׳ לסה״נ); בסוף התקופה הביזנטית (המאות הו׳–הז׳ לסה״נ) דעך היישוב. השרידים משלוש השכבות באתר מלמדים על רצף התיישבותי.

החורבה נמצאת על דרך הים, בקטע שבין אשדוד לאשקלון, והיא חלק ממערך של יישובים (ר׳ איור 1), ובהם חורבת חצץ בדרום אשקלון (נחשוני תשס״ז:95–96), ברנע צפון (ורגה 2010), חמאמה (פביאן, נחשוני ועין גדי תשנ״ד) ואחוזת המיל השלישי (ישראל תשס״א), הנמצאים בעורפה החקלאי של אשקלון. גילויה של הגת המשוכללת בשטח B מלמד כי תושבי החורבה עסקו בייצור יין, אחד הענפים הכלכליים הראשיים והמפורסמים של העיר אשקלון וסביבתה (דבורז׳צקי תשס״א:126). ממצאים מתקופות אחרות — הברזל 2, האסלאמית הקדומה וימי הביניים — היו מעטים, ללא שרידי בנייה.[4]

שטח A. בשכבה III מהתקופה הרומית (המאות הב׳ – סוף המאה הג׳/ראשית המאה הד׳ לסה״נ) נמצאו שרידי בנייה מצומצמים שאינם מאפשרים לשחזר את תכנית האתר משכבה זו. בשכבה II, מהתקופות הרומית המאוחרת – הביזנטית (שלהי המאה הג׳/ראשית המאה הד׳–המאה הו׳ לסה״נ) נמצאו קירות ורצפות של מבנה. אפשר להניח שחלק מהקירות יצרו חדרים וחצרות שהיו שייכים למבנה שהשתרע על שטח גדול יותר מהשטח שנחפר. הימצאותם של קנקני אשקלון, קנקני עזה ואמפורות במבנה מלמדים על פעילות כלכלית הקשורה בחלקה לגת ולקירבה לדרך מסחרית (דרך הים). נטישת המבנה בשלהי התקופה הרומית המאוחרת קשורה כנראה להשלכות הכלכליות והחברתיות של רעידת האדמה של שנת 363 לסה״נ. בפרשנות למכתב המיוחס לקירילוס בישוף ירושלים (350–388 לסה״נ) מצוין שאשקלון ואשדוד ניזוקו קשה באותה רעידת אדמה (Russell 1985:47, 51, Fig. 4).

שטח B. בשכבה II נחשפה גת ובה שני שלבים עיקריים. שלבי הבנייה, ההבדלים באופן בניית המתקנים בגת, שכבות הטיח שטייחו את המתקנים והממצאים שנחשפו בה מצביעים על משך פעילות ארוך למדי מהתקופה הרומית המאוחרת לתקופה הביזנטית.

השינויים בגת בפרק זמן ארוך זה מעלים שאלות בנוגע לחברה הכפרית ביישוב: האם היה זה כפר, אחוזה או בית חווה קטן? מה היה מצבו הכלכלי? האם הגת עברה שינויים רבים בגלל מגבלות פיזיות או חברתיות שלא אפשרו לבנות גת חדשה במקומה? האם היו מגבלות הקשורות לבעלות על קרקע, לייעוד קרקע לגידולים, או לתנאי בנייה לא נוחים? לדעתי, הגת בחורבת בשה שירתה בית אחוזה או כפר קטן, והיא דוגמה טובה לרציפות השימוש בגתות תוך אימוץ טכנולוגיות חדשות. גת דומה, שאף היא עברה שינויים רבים, ובהם סתימת בורות שיקוע או איגום והנחת משטח דריכה מעליהם, נחשפה באשקלון באתר ברנע צפון (ורגה, בהכנה).

ייחודה של הגת בחורבת בשה הוא בקיומם של משטחי עבודה שונים זה מזה באופן בנייתם, באופן הפעלתם ובאופן שבו הם קשורים לבורות השיקוע והאיגום. מרבית המרכיבים מוכרים בגתות אחרות או במתקנים אחרים. בשלב הקדום של הגת (שלב IIa) מוקם משטח דריכה בחלק הדרומי. המשטח פשוט, משופע וקשור בנקב לבורות השיקוע והאיגום. קשה לקבוע האם המשטח הדרומי קדם לבניית האגפים המזרחי והמערבי, ולכן נראה כי הגת הקדומה הייתה מטיפוס ארבעת המרחבים, טיפוס 1T לפי פרנקל (Frankel 1999:150). באגף המזרחי היו לפחות שלושה משטחים מקבילים, ששימשו כנראה תאי סחיטה, ובהם נערכה התסיסה או

---

[4] בחתכי בדיקה שנערכו ליד קיבוץ ניצנים, ממזרח לחפירה הנידונה, נמצאו כלי חרס רבים מהתקופה האסלאמית הקדומה, ובהם חרסים מזוגגים. בסקר של ברמן וברדה באתר נמצאו כלי חרס מהתקופה הממלוכית (ברמן וברדה תשס״ה:64, אתר 114). אתרים מס׳ 73 ו־110 מתקופת הברזל 2 סמוכים לחורבת בשה, מדרום לתל פורן (ברמן וברדה תשס״ה:51, 61).

הסחיטה הראשונה של הענבים. היין זרם מהתאים בתעלות לבורות איסוף שהיו בהם כנראה קנקנים; ייתכן שהיין זרם דרך בור שיקוע נוסף לבור האיגום. באגף המערבי נחשפו שרידים דלים של קירות, משטח דריכה ותעלה הבנויים באופן דומה לאלו שממזרח. היין הוזרם בתעלה לבור השיקוע או ישירות לבור האיגום. גתות שלהן משטחי סחיטה מקבילים למשטח הדריכה נחשפו למשל בעד הלום (צומת גן יבנה), שם חשפה טליס (2010) שלושה תאים מלבניים בפינה הדרומית־המערבית של משטח הדריכה. בתאים הללו לא נמצאו אגני חרס, והגת שם תוארכה לתקופה הביזנטית, המאות הה׳–הו׳ לסה״נ; מעל הגת נמצאו שרידי בנייה משלב מאוחר יותר בתקופה זו. גת דומה נמצאה גם באשקלון באתר ברנע צפון, שם נחשפו שלושה משטחים מלבניים ממערב למשטח הדריכה, ומשטח נוסף מצפון לו (ורגה 2010). שניים מהמשטחים המערביים היו קרובים זה לזה והשלישי מרוחק מהם. מתקן שלו תוואי תעלה זהה לזה של תעלה 453 מסביב לבורות איגום ושיקוע נחשף במלון סמדר, סמוך לחוף הים של אשקלון (ברנד תשס״א:203, איור 1). מטמון מטבעות (Bijovsky 2004:111), שנמצא ביסודותיו של אחד הקירות שם, מלמד על כך שהמתקן יצא משימוש בסוף המאה הה׳ לסה״נ (ברנד תשס״א: 204), או בשליש הראשון של המאה הו׳ לסה״נ (Bijovsky 2004:111).

בשלב האחרון (שלב IIb) הוסבה הגת לגת מורכבת, ולה משטחי סחיטה אופייניים לגתות המורכבות מאזור אשקלון. נבנו תאים מטויחים בניצב למשטח הדריכה הצפוני, והיין זרם מהם למשטח הדריכה ומשם לבור השיקוע. במשטח הדריכה הותקן בורג לסחיטה נוספת של הענבים, והיין זרם לבור השיקוע בשתי דרכים: דרך נקב בקיר 62, מעל רצפת המשטח ודרך צינור עופרת שהיה בבור הבורג, מתחת למשטח העבודה. גתות מסוג זה מציינות שיא בהתפתחות הגתות בתקופה הביזנטית בארץ (אבשלום־גורני, גצוב ופרנקל תשס״ח:49). היימן (2009) חפר בחורבת שלח שממזרח לקריית גת ומצא גת פשוטה שהוסבה לגת מורכבת. שני שלביה של הגת שם מתוארכים למאות הו׳–הז׳ לסה״נ. גתות נוספות מסוג זה נפוצות באשקלון ובסביבתה (ר׳ איור 1): בחמאמה (פביאן, נחשוני ועין גדי תשנ״ד); באחוזת המיל השלישי (ישראל תשס״א); בשכונת ברנע (ורגה 2010) ובח׳ירבת דיראן (רול ואיילון תש״ם:17) שמצפון לאשקלון.

העובדה שבשלב מסוים כמה מרכיבים בגת עבדו באותו זמן מלמדת על יכולתם הכלכלית והטכנולוגית של בוני הגת. אפשר שהם ייצרו כמה סוגים של יין בכמות גדולה למדי, ואפשר שבגת עיבדו תוצרת חקלאית של כמה בעלי חלקות. ייתכן שבכל אגף בגת ייצרו סוג יין שונה, או שהגת שימשה משפחות שונות ביישוב. נראה שהגת הושפעה מאופנות אזוריות מקובלות וממצב חברתי וכלכלי.

השלב האחרון, המצומצם של הגת מלמד על שינויים בהפקת היין הקשורים אולי לכמות הייצור. ייתכן שמצבם הכלכלי של התושבים השפיע על הייצור, וייתכן שקיומם של גתות רבות באזור שמדרום לחורבת בשה השפיע במידה רבה על קיומה של גת זו.

הגת יצאה משימוש והפכה לבור אשפה (שכבה I) בסוף התקופה הביזנטית, שלהי המאה הו׳/ראשית המאה הז׳ לסה״נ).

שטח C. נמצאו קירות דלים של מבנים, ללא רצפות, שמצב השתמרותם אינו מאפשר לקבוע את תפקידם או את תאריכם, אלא רק ליחסם לשכבה II.

בתקופה הביזנטית המאוחרת (המאות הו׳–הז׳ לסה״נ) זוהה תהליך של נטישה באתרים הסמוכים לחפירה, שהיו חלק מהעורף החקלאי של אשקלון. מבנים נעזבו, וגתות ומתקנים חקלאיים אחרים הפכו לבורות אשפה. בסוף התקופה הביזנטית, או זמן מה לאחר הכיבוש הערבי,[5] נראו באתרים אחדים, ובהם בחורבת בשה, ניסיונות בנייה מחודשים מעל המתקנים החקלאיים. עובדות אלו מעלות את השאלה, האם היישובים והגתות

[5] כך למשל בעד הלום, ברנע (צפון) ואולי בחורבת חצץ.

המשיכו להתקיים לאחר הכיבוש הערבי? בחורבת חצץ התקיים היישוב עד אמצע המאה הז׳ לסה״נ (נחשוני תשס״ז:96), אך חלק מהמבנים, כגון מבנה החצר בשטח B, ננטש לפני סוף התקופה (נחשוני תשס״ז:86–87). עם זאת, נמצאו באתר כמה מטבעות ביזנטיים ומטבע אחד ביזנטו־ערבי (סוקולוב וביכובסקי תשס״ז:103, מס׳ 34, 35 ו־361) שהוטבעו אחרי כיבוש אשקלון (640 לסה״נ). כן נמצא שבר קערה מהתקופה האסלאמית הקדומה, ללא הקשר סטרטיגרפי או כרונולוגי (נחשוני תשס״ז:84). ייתכן שהממצאים מלמדים על פעילות לא סדירה, כמו שוד אבנים, או על ניסיון של בנייה מצומצמת לאחר הכיבוש הערבי ושלא שרד ממנו דבר. במלון סמדר באשקלון המבנים מהשכבה המאוחרת (שלב 3) שימשו כנראה זמן קצר, לא יאוחר מהמאה הו׳ לסה״נ (ברנד תשס״א:211). שברי כלי החרס, כלי הזכוכית והמטבעות שנמצאו בחפירה שם מלמדים כי הוא לא התקיים לאחר הכיבוש הערבי במאה הז׳ לסה״נ (ברנד תשס״א:211; Katsnelson and Jackson-Tal 2004:107). ברחוב אלי כהן, שממערב לשכונת מגדל באשקלון, נחשפו שרידי מבנים, מצבור אשפה וקבר בנוי משלהי התקופה הרומית – התקופה הביזנטית (קוגן־זהבי תש״ס:113*, 124*). לא הרחק משם, בפינת הרחובות אלי כהן ותשרי בשכונת מגדל, חשפה נחשוני גת ומבנה מהתקופה הביזנטית שנבנו מעל מילוי מהתקופה ההלניסטית. הגת בוטלה בשלהי התקופה הביזנטית, ובתוך אחד מתאי התסיסה נכרה בור, ונמצאו בו קנקני עזה ללא חלקם העליון; באחד הקנקנים נחשפה קבורת תינוק. בחמאמה נמצאו גת ותעלה שהפכו למזבלה במהלך המאה הו׳ לסה״נ (פביאן, נחשוני ועין גדי תשנ״ד).[6] במרינה באשקלון נחפרו גת ומבנים מהתקופה הביזנטית (המאות הה׳–הו׳ לסה״נ) שזוהו כמחסנים (וולך תשס״ג:77–78, איור 116). במחלף עד הלום (ר׳ איור 1) נחשף מבנה מהתקופה הביזנטית מעל גת מתקופה זו (טליס 2010). ייתכן שאתרים אלו נפגעו מאירועים כלכליים־חברתיים או מאסונות שהתרחשו במישור החוף הדרומי, כגון הכיבוש הפרסי בשנים 614–627 לסה״נ (פטריך תשס״ז:152) והכיבוש הערבי בשנים 634–640 לסה״נ. באתר אחוזת המיל השלישי הציעו החוקרים כי הסיבה לנטישת האתר יכולה להיות מגפת הדבר שפקדה את דרום הארץ בשנים 541–542 לסה״נ ואשר חדרה דרך הנמלים בחוף; מגפה נוספת של דבר פרצה בשנים 554–555 לסה״נ (Israel and Erickson-Gini 2013:218). טקסל הציע שרצועת החוף של ארץ־ישראל בראשית התקופה האסלאמית הקדומה הפכה לאזור ספר מבוצר ושמרכז הכובד של היישובים נדד מזרחה לפנים הארץ (Taxel 2013:105).

[6] מקור המידע הוא הפרסום הראשוני של החפירה, ללא לוחות ממצא.

נספח 1. רשימת לוקוסים

לוקוס	ריבוע	תיאור	שכבה
שטח A			
300	A4–5	הצטברות אדמה מעל קיר 2, לאחר חישוף	
301	A5	הצטברות אדמה מעל שרידי בנייה, לאחר חישוף	
302	B3	הצטברות אדמה מעל קירות 2 ו־4, לאחר חישוף	
303	B4	הצטברות אדמה מעל קיר 9, לאחר חישוף	
304	D4	הצטברות אדמה מעל קירות 8 ו־9, לאחר חישוף	
305	D3	הצטברות אדמה מעל שרידי רצפה, לאחר חישוף	
306	B3	הצטברות אדמה מעל קיר 5, מתחת ל־L302	
307	B3	מילוי בין קירות 2 ו־4	II
308	A5	הצטברות אדמה מעל שרידי רצפה דלה שלא שרדה בשל הגשם	
309	B3	הצטברות אדמה ממזרח לקיר 5	II
310	B3	הצטברות אדמה ממערב לקיר 5	II
311	C3	הצטברות אדמה מעל קירות 10 ו־11	
312	D3	מילוי חרסית, אבני כורכר וחרסים מעל שרידי רצפה	II
313	D4	הצטברות, ובה חרסית, אבנים וחרסים, מצפון לקיר 8 ומעל לקיר 9	II
314	B3	הצטברות אדמה, מבסיס קיר 5 עד לקרקע טבעית	II
315	D4	מפולות אבנים וגושי טיח מדרום לקיר 8 וממערב לקיר 9	II
316	C3	מפלס חיים, ובו חרסים ואדמה חומה, נמצא מעל רצפת אבן 348, מצפון לקיר 11 וממזרח לקיר 10	II
317	D4	הצטברות של מפולות אבנים, אפר וחרסים מעל רצפה 333, מצפון לקיר 8 וממערב לקיר 9	II
318	C3	תשתית רצפה ממערב לקיר 10	II
319	C3	ניקוי קיר 11	II
320	C3	מילוי מופרע מתחת ל־L310 , שימש בחלקו תשתית לרצפת אבן 349	II
321	D3	תשתית רצפה, ובה אבני כורכר קטנות וחרסית שמכסה בחלקה את קיר 13	II
322	C4	הצטברות אדמה מעל רצפה 326, נחפר לאחר חישוף	II
323	B4	הצטברות אדמה ממזרח לקיר 9	II
324	D3	הצטברות אדמה חרסיתית מדרום לקיר 13	III
325	D4	הצטברות ובה חרסית, אבנים וחרסים מדרום לקיר 8 וממערב לקיר 9	II
326	C4	רצפה	II
327	B4	הצטברות מופרעת ובה חרסית, אבנים וחרסים בין קירות 1 ו־9	II
328	C4	מפולות של אבנים קטנות מעל רצפה	II
329	C–D4	בנקט	
330	C3	הצטברות אדמה ומעט שברי כלי חרס	
331	B–C3	בנקט	
332	C4	הצטברות חרסית וחרסים מצפון לקיר 14 וממזרח לקיר 9	II
333	D4	רצפת חרסים, אבנים קטנות ומילוי של חרסית חומה מצפון לקיר 8 וממערב לקיר 9	II
334	C4	תשתית רצפה	II
335	C3	תשתית רצפה	II
336	D4	רצפה	II

נספח 1. (המשך)

לוקוס	ריבוע	תיאור	שכבה
337	D4	מילוי מתחת לרצפה 333	III
338	A–B3	בנקט	
339	B–C4	בנקט	
340	C4	הצטברות חרסית וגושים לבנים, קטנים, אבני כורכר קטנות וחרסים מתחת ל־L334	III
341	D4	מפלס חיים מעל רצפה 342	III
342	D4	רצפה	III
343	D3–4	בנקט	
344	C4	הצטברות חרסית וחרסים ממזרח למפולות אבנים	III
345	D4	מילוי חרסית מדרום־מערב לרצפה 349	III
346	A–B4	הצטברות ארכיאולוגית	
347	D4	הצטברות של חרסית חומה כהה וגושי טיח מתחת לקיר 9	III
348	D4	רצפת לוחות אבן מתחת ל־L316 ול־L336	II
349	D4	רצפת אבנים בחדר מתחת ל־L337	III
שטח B			
400	G4	הצטברות אדמה מעל מפולות אבנים ושברי כלי חרס שחוקים	
401	G3	הצטברות אדמה מעל מפולות אבנים ושברי כלי חרס שחוקים	
402	G3	הצטברות אדמה מעל מפולות אבנים ושברי כלי חרס שחוקים, מעל קיר 60	
403	H4	הצטברות אדמה מעל קירות	
404	G4	הצטברות אדמה מעל מפולות אבנים	
405	G4	מפולות אבנים, גושי טיח וחרסית חומה מעל חלק מרצפה של משטח דריכה 457 של הגת (L408, L412, L414)	
406	G–H4	בנקט	
407	H4	ניקוי קירות 61 ו־62	
408	G3	מפולות אבנים, גושי טיח וחרסית חומה מעל חלק מרצפה של משטח דריכה 457 של הגת	IIa
409	G4	הצטברות של חרסית חומה מתחת למפולות אבנים (L405)	IIa
410	H3	הצטברות אדמה מעל קירות	
411	G4	מילוי, כלי חרס רבים בתוך בור האיגום של הגת	I
412	G3	מילוי מעל קיר 78	
413	G4	תשתית רצפה	IIa
414	G4	הצטברות חרסית, גושי טיח אפור וחרסים מעל רצפת משטח הדריכה 457	IIa
415	G4	מוקד אפר בשרידי מתקן	IIa
416	G–H4	מילוי חרסים מדרום לקיר 66	I
417	H3	הצטברות חרסית ממערב לקיר 65	
418	G–H4	מילוי חרסים מדרום לקיר 66	I
419	G4	הצטברות של חרסית חומה, חרסים, מעט גושי מלט אפור ואבני כורכר קטנות מבסיס קיר 63 ומטה	III–IIa
420	G/H4	מילוי אדמה ושפע של ממצאים ובהם כלי חרס, כלי זכוכית, כלי מתכת שבורים ומטבעות, בתוך בור האיגום	IIb
421	G4	הצטברות של חרסית חומה וחרסים מתחת לרצפה 413	III

נספח 1. (המשך)

לוקוס	ריבוע	תיאור	שכבה
422	G3	מפולות אבנים	
423	G3	הצטברות של אדמה חומה מתחת למפולות אבנים 422	
424	G3	גושי מלט אפור ואבנים קטנות מעל רצפת משטח דריכה 457	IIa
425	H4/3	בנקט והצטברות אדמה מעל בור השיקוע של הגת	
426	H4	הצטברות של חרסית חומה, חרסים ואבנים מעל רצפת משטח דריכה 467	IIb
427	H/G4	מפולות אבנים במגרעת המלבנית שבחלק המזרחי של בור האיגום	IIb
428	H4/3	הצטברות של חרסית חומה, חרסים ואבנים מעל לבור השיקוע של הגת	
429	H3	מילוי כבד של כלי חרס, חרסית ואבנים בתוך בור השיקוע של הגת	
430	H3	הצטברות חרסית ואבנים מעל תעלה 436	
431	G4	זהה ל־L413	IIa
432	G4	זהה ל־L419 ול־L421	III–IIa
433	H4	מילוי באגן שיקוע בבור האיגום של הגת	IIb
434	H4/3	מילוי באגן שיקוע בבור השיקוע של הגת	IIb
435	G3/4	בנקט	
436	H3	הצטברות גושי מלט, חרסים ואדמה חומה בתעלה	IIa
437	H3	הצטברות אדמה מצפון לתעלה 436	IIa
438	G5	הצטברות אדמה מעל קיר 64	
439	H5	הצטברות אדמה מעל קיר 69	
440	I4	הצטברות אדמה חומה מהודקת מעל קירות 67 ו־68 ומעל רצפת משטח דריכה 440/441	IIb
441	I3	מעל רצפת משטח הדריכה הצפוני וקיר 68	IIb
442	F4	הצטברות אדמה אחרי חישוף של כלי מכני	
443	I4	מתחת ל־L440, מצפון לקיר 68	IIb
444	H2	הצטברות אדמה אחרי חישוף של כלי מכני	
445	G3	הצטברות אדמה חומה מעל רצפת משטח דריכה 457	IIa
446	F4	הצטברות אדמה מעל קיר 63	
447	H2	הצטברות אדמה אחרי עבודת כלי מכני	
448	G4	רצפה זהה לרצפות 413 ו־431, מדרום לקיר 64	IIa
449	G4	מילוי של חרסית חומה מתחת לרצפה 448	III
450	H–G4	מילוי אבנים וחרסים בבור האיגום, כולל בנקט	I
451	G3–4	בנקט	
452	G5	הצטברות חרסית מעל תשתית רצפה 458	IIa
453	H–G5	הצטברות חרסית בתוך תעלה	IIa
454	I3	הצטברות אדמה מעל קיר 72	
455	G2	הצטברות אדמה אחרי עבודת כלי מכני	
456	F3	הצטברות אדמה אחרי עבודת כלי מכני	
457	36	הצטברות של חרסית חומה מעל לרצפה של משטח דריכה 457, מתחת ל־L456	IIa
458	G5	תשתית רצפה, מתחת ל־L425	IIa
459	I5	הצטברות אדמה אחרי עבודת כלי מכני מעל למתקן מלבני ולתעלה 453	

נספח 1. (המשך)

לוקוס	ריבוע	תיאור	שכבה
460	H2	הצטברות אדמה מעל המשכה המערבי של תעלה 436 ומעל קיר 79	
461	G2	הצטברות אדמה מעל קיר 73	
462	I3–4	הצטברות אדמה לאחר עבודת חישוף של כלים מכנים עד לרצפת משטח דריכה 467	IIb
463	H4	מפולות אבנים קטנות מעל קירות 84 ו־85 ותעלה 453	IIa
464	H5	מפולות אבנים, טיח וחרסית חומה בתוך משטח המשנה	IIb
465	G5	מפולות אבנים, טיח וחרסית חומה בתוך משטח המשנה	IIa
466	I5	מפולות אבנים, טיח וחרסית חומה בתוך משטח המשנה	IIb
467	I4	מפולות אבנים, טיח וחרסית חומה בתוך שקע לבורג	IIb
468	I3	מפולות	
469	I5	מילוי בתעלה	II a
470	H5	מפולות בתוך משטח המשנה	II a
471	F4	מילוי אדמה חרסיתית חומה	II a
472	I2	הצטברות אדמה חומה מעל מפולות אבנים, שנחשפה לאחר עבודת חישוף של כלי מכני	
473	I5	מפולות אבנים, טיח וחרסית חומה בתוך משטח המשנה	IIa
474	G5	הצטברות אדמה חומה, חרסים וצדפים	III
475	G2	הצטברות אדמה חומה בין קירות 70 ו־73	IIa
476	G2	הצטברות אדמה חומה בין קירות 74 ו־79	IIa
477	H5	תשתית רצפה	IIa
478	GH/4	פירוק קיר 66 ומילוי מתחתיו	I
479	H5	מילוי אדמה חומה מתחת ל־L477	III
שטח C			
600	G–F8	הצטברות מעל קירות 100 ו־101	
601	F–D8	הצטברות מעל קיר 102	
602	C–D8	הצטברות מעל קיר 103	
603	E–F8	הצטברות חרסית	
604	F–G8	הצטברות חרסית ומעט חרסים לא אינדיקטיביים מצפון לקיר 100 וממזרח לקיר 101	II
605	F–G8	הצטברות חרסית ומעט חרסים ממערב לקיר 101	II
606	F–G8	הצטברות חרסית מדרום לקיר 100	II
607	D–E8	בור, ובו שברי כלי חרס מהתקופה הרומית	III
608	F–G8	מילוי מתחת קירות 100 ו־101 ומעל קרקע טבעית	
609	D–E8	הצטברות חרסית וחרסים מצפון לקיר 102	II
610	E–F–8	הצטברות חרסית מתחת לקיר 100	
611	D–E8	קרקע בתולה	
612	C–D8	הצטברות חרסית, ובה ראש חץ ופכית מתקופת הברזל	
613	C–D8 G–G8	בנקט	
614	C–E8	הצטברות חרסית, מעט אבני כורכר קטנות וחרסים מתחת ל־L613	II

הפניות

אבשלום־גורני ד׳ 2006. אכזיב. **חדשות ארכיאולוגיות – חפירות וסקרים בישראל** 118 (3.8.2006). http://www.hadashot-esi.org.il/report_detail.aspx?id=392& mag_id=111 (תאריך גישה 15.6.2009).

אבשלום־גורני ד׳, גצוב נ׳ ופרנקל ר׳ תשס״ח. גת מורכבת במשמר העמק: עדות לשיא התפתחותה של תעשיית היין בארץ־ישראל. **עתיקות** 58: 49–66.

אלגביש י׳ 1977. **שקמונה: הקרמיקה מהתקופה הרומאית.** חיפה.

באומגרטן י״י תש״ס. עדויות לבית יוצר מהתקופה הביזאנטית לרגלי תל אשדוד (אתר ׳עד הלום׳). **עתיקות** 39: 69*–74*.

בר״ג ד׳ תשל״ב. כלי הזכוכית. בתוך נ׳ אביגד. **בית שערים ג: החפירות הארכיאולוגיות בשנים תשי״ג–תשי״ח, מערכות־קברים 21–32.** ירושלים. עמ׳ 149–160.

ברמן א׳ וברדה ל׳ תשס״ה. **מפת ניצנים – מערב (78), מפת ניצנים – מזרח (88)** (סקר ארכיאולוגי של ישראל). ירושלים.

ברנד א׳ תשס״א. מתקן חקלאי בחוף אשקלון. בתוך א׳ ששון, ז׳ ספראי ונ׳ שגיב, עורכים. **אשקלון: עיר לחוף ימים.** אשקלון. עמ׳ 203–211.

גורין־רוזן י׳ 2002. חפירות בח׳ירבת אל־שביכה: כלי הזכוכית. בתוך צ׳ גל, עורך. **ארץ צפון: קובץ מאמרים בארכיאולוגיה של הגליל.** ירושלים. עמ׳ 288–322.

ג׳קסון־טל ר״א תשס״ה. כלי הזכוכית מעין גדי. **עתיקות** 49: 73*–82*.

דבורז׳צקי א׳ תשס״א. פעילות כלכלית ומוצרי חקלאות ייחודיים של אשקלון מהתקופה ההלניסטית ועד התקופה הביזאנטית. בתוך א׳ ששון, ז׳ ספראי ונ׳ שגיב, עורכים. **אשקלון: עיר לחוף ימים.** ירושלים. עמ׳ 119–134.

הדס ג׳ תשס״ה. החפירות בכפר עין גדי: 1993–1995. **עתיקות** 49: 41*–71*.

היימן מ׳ 2009. חורבת שלח (מערב). **חדשות ארכיאולוגיות – חפירות וסקרים בישראל** 121 (17.11.2009). http://www.hadashot-esi.org.il/report_detail.aspx?id=1251&mag_id=115 (תאריך גישה 14.4.2010).

וולך צ׳ תשס״ג. אשקלון א׳. **חדשות ארכיאולוגיות – חפירות וסקרים בישראל** 115: 77–79.

ורגה ד׳ 2010. אשקלון, ברנע (צפון). **חדשות ארכיאולוגיות – חפירות וסקרים בישראל** 122 (15.3.2010). http://www.hadashot-esi.org.il/report_detail.asxp?id=1368&mag_id=117 (תאריך גישה 14.4.2010).

ורגה ד׳ (בהכנה). חפירת הצלה באשקלון ברנע (צפון).

טליס ס׳ 2010. עד הלום, מחלף. **חדשות ארכיאולוגיות – חפירות וסקרים בישראל** 122 (22.2.2010). http://www.hadashot-esi.org.il/report_detail.aspx?id=1347&mag_id=117 (תאריך גישה 14.4.2010).

יזרסקי א׳ ולנדר י׳ תשס״ג. מערת קבורה מתקופת הברזל 2 בחורבת ענים התחתונה. **עתיקות** 43: 57*–73*.

ישראל י׳ תשס״א. ״אחוזת המייל השלישי״ באשקלון. בתוך א׳ ששון, ז׳ ספראי ונ׳ שגיב, עורכים. **אשקלון: עיר לחוף ימים.** ירושלים. עמ׳ 213–226.

ישראלי י׳ 2001. **זכוכית עתיקה במוזיאון ישראל: אוסף דובקין ומתנות אחרות** (קטלוג מוזיאון ישראל 462). ירושלים.

כצנלסון נ׳ תש״ס. כלי זכוכית. בתוך א׳ קוגן־זהבי. שרידים רומיים–ביזאנטיים באשקלון. **עתיקות** 38: 119*–121*.

מזור ג׳ תשס״ז. בית חווה משלהי תקופת הברזל ומימי הבית השני ב׳גבעה הצרפתית׳, צפון ירושלים. **עתיקות** 54: 1*–14*.

נחשוני פ׳ תש״ס. אתר מהתקופה הביזאנטית מצפון לשכונת מגדל, אשקלון. **עתיקות** 38: 99*–111*.

נחשוני פ׳ תשס״ז. שרידים מהתקופות הרומית והביזנטית בחורבת חצץ, אשקלון. **עתיקות** 56: 81–97.

נחשוני פ׳ 2009. אשקלון. **חדשות ארכיאולוגיות – חפירות וסקרים בישראל** 121 (16.2.2009). http://www.hadashot-esi.org.il/report_detail.aspx?id=1041&mag_id=115 (תאריך גישה 6.2.2018).

סוקולוב ה׳ וביכובסקי ג׳ תשס״ז. המטבעות מחורבת חצץ, אשקלון. **עתיקות** 56: 98–104.

סמיטליין ה׳ 2006. בניאס. **חדשות ארכיאולוגיות – חפירות וסקרים בישראל** 118 (1.2.2006). http://www.hadashot-esi.org.il/report_detail.aspx?id=311&mag_id=111 (תאריך גישה 15.6.2009).

פביאן פ׳, נחשוני פ׳ ועין גדי מ׳ תשנ״ד. אשקלון, חמאמה. **חדשות ארכיאולוגיות** קא־קב: 95–96.

פביאן פ׳ 2005. **עבדת בתקופת הקמת פרובינקיה ערביה: הצבא הרומי ומקומו במערך הבטחון בשוליים המזרחיים של האימפריה.** עבודת דוקטור. אוניברסיטת בן גוריון. באר שבע.

פטריך י׳ תשס״ז. קיסריה במעבר מהשלטון הביזאנטי לשלטון המוסלמי: העדות הארכיאולוגית מהאזור הדרומי־מערבי והמקורות הכתובים. **קתדרה** 122: 143–172.

פרץ א׳ 2011. ח׳ בשה. **חדשות ארכיאולוגיות – חפירות וסקרים בישראל** 123 (29.12.2011). http://www.hadashot-esi.org.il/report_detail.aspx?id=1923&mag_id=118. (תאריך גישה 30.12.2011).

פרץ א׳ ונחשוני פ׳ תשע״ג. יישוב מהתקופות הרומית והביזנטית בח׳ירבת אל־בורג׳. **עתיקות** 75: *1–*30.

קוגן־זהבי א׳ תש״ס. שרידים רומים–ביזאנטיים באשקלון. **עתיקות** 38: *113–*126.

רול י׳ ואיילון א׳ תש״ם. שתי גתות גדולות באזור גבעות החמרה בארץ ישראל. **נופים** 13–14: 7–26.

שטרן ע׳ תשנ״ח. מערות קבורה בכסרא. **עתיקות** 33: 103–135.

שיאון ע׳ ופרנוס ג׳. תשס״ו. חורבת הרמאס. **עתיקות** 51: *19–*31.

Adan-Bayewitz D. 1986. The Pottery from the Late Byzantine Building (Stratum 4) and Its Implications. In L.I. Levine and E. Netzer. *Excavations at Caesarea Maritima 1975, 1976, 1979—Final Report (Qedem 21).* Jerusalem. Pp. 90–129.

Alfen P.G. van. 1996. New Light on the 7th-c. Yassi Ada Shipwreck: Capacities and Standard Sizes of LRA1 Amphoras. *JRA* 9:189–213.

Bar-Nathan R. and Adato M. 1986. The Promontory Palace: Pottery. In L.I. Levine and E. Netzer. *Excavations at Caesarea Maritima 1975, 1976, 1979—Final Report* (Qedem 21). Jerusalem. Pp. 160–175.

Bijovsky G. 2004. Coins from Ashqelon, Semadar Hotel. *ʻAtiqot* 48:111–121.

Bijovsky G. This volume. The Coins from Ḥorbat Basha.

Blakely J.A. 1987. *Caesarea Maritima: The Pottery and Dating of Vault 1: Horreum, Mithraeum ,and Later Uses* (ASOR; The Joint Expedition to Caesarea Maritima Excavation Reports IV). Lewiston, N.Y.

Borowski O. 1994. Finds from the Iron Age Cemetery at Tel Ḥalif, 1988. *ʻAtiqot* 25:45–62.

Calderon R. 2000. Horvat ʻAqav: Roman and Byzantine Pottery. In Y. Hirschfeld. *Ramat Hanadiv Excavations: Final Report of the 1984–1998 Seasons.* Jerusalem. Pp. 91–165.

Erickson–Gini T. 2004. *Crisis and Renewal: Settlement in the Central Negev in the Third and Fourth Centuries C.E.: With an Emphasis on the Finds from Recent Excavations in Mampsis, Oboda and Mezad ʻEn Hazeva.* Ph.D. diss. The Hebrew University. Jerusalem.

Frankel R. 1999. *Wine and Oil Production in Antiquity in Israel and Other Mediterranean Countries* (*JSOT*/ASOR Monograph Series 10). Sheffield.

Gorin-Rosen Y. 1999. The Glass Vessels from the *Miqveh* near Alon Shevut. *'Atiqot* 38:85–90.

Gorin-Rosen Y. 2002. The Glass Vessels from Burial Cave D at Hurfeish. In Z. Gal ed. *Eretz Zafon: Studies in Galilean Archaeology.* Haifa. Pp. 140*–166*.

Gorin-Rosen Y. 2003. Glass Vessels from Area A. In H. Geva. *Jewish Quarter Excavations in the Old City of Jerusalem Conducted by Nahman Avigad, 1969–1982* II: *The Finds from Areas A, W and X-2; Final Report.* Jerusalem. Pp. 364–400.

Gorin-Rosen Y. 2004. The Glass Vessels from the Cemetery of Ḥorbat Rimmon. *'Atiqot* 46:113*–124*.

Gorin-Rosen Y. and Katsnelson N. 2007. Local Glass Production in the Late Roman–Early Byzantine Periods in Light of the Glass Finds from Khirbat el-Ni'ana. *'Atiqot* 57:73–154.

Harden D.B. 1936. *Roman Glass from Karanis Found by the University of Michigan Archaeological Expedition in Egypt, 1924–29* (University of Michigan Studies, Humanistic Series XLI). Ann Arbor.

Harden D.B. 1962. Glass. In H.D. Colt ed. *Excavations at Nessana (Auja Hafir, Palestine)* 1. London. Pp. 76–91.

Hayes J.W. 1972. *Late Roman Pottery*. London.

Hayes J.W. 1985. Sigillate Orientali. In *Atlante delle forme ceramiche* II: *Ceramica fine romana nel bacino mediterraneo (tardo ellenismo e primo impero)* (Enciclopedia dell'arte antica classica e orientale). Rome. Pp. 1–96.

Isings C. 1957. *Roman Glass from Dated Finds* (Archaeologica Traiectana II). Groningen–Djakarta.

Israel Y. and Erickson-Gini T. 2013. Remains from the Hellenistic through the Byzantine Periods at the 'Third Mile Estate', Ashqelon. *'Atiqot* 74:167–222.

Israeli Y. 2008. The Glass Vessels. In J. Patrich. *Archaeological Excavations at Caesarea Maritima, Areas CC, KK and NN; Final Reports* I: *The Objects.* Jerusalem. Pp. 367–418.

Jackson-Tal R.E. 2007. Glass Vessels from En-Gedi. In Y. Hirschfeld. *En-Gedi Excavations* II: *Final Report (1996–2002).* Jerusalem. Pp. 474–506.

Johnson B.L. 2008a. *Ashkelon* 2: *Imported Pottery of the Roman and Late Roman Periods*. Winona Lake.

Johnson B.L. 2008b. The Pottery. In J. Patrich. *Archaeological Excavations at Caesarea Maritima, Areas CC, KK and NN; Final Reports* I: *The Objects.* Jerusalem. Pp. 13–206.

Katsenlson N. 1999. Glass Vessels from the Painted Tomb at Migdal Ashqelon. *'Atiqot* 37:67*–82*.

Katsnelson N. 2004. Glass Objects. In P. Figueras ed. *Ḥorvat Karkur 'Illit: A Byzantine Cemetery Church in the Northern Negev (Final Report of the Excavations 1989–1995)* (Beer-Sheva XVI). Be'er Sheva'. Pp. 265–291.

Katsnelson N. and Jackson-Tal R.E. 2004. The Glass Vessels from Ashqelon, Semadar Hotel. *'Atiqot* 48:99–109.

Keay S.J. 1984. *Late Roman Amphorae in the Western Mediterranean: A Typology and Economic Study; The Catalan Evidence* (BAR Int. S. 196) (2 vols.). Oxford.

Kehrberg I. 2007. Gerasa as Provider for Roman Frontier Stations: A View Seen from Late Roman Potters' Waste at the Hippodrome and the Upper Zeus Temple. *Studies in the History and Archaeology of Jordan* IX. Amman. Pp. 31–48.

Kletter R. and Rapuano Y. 1998. A Roman Well at Khirbet Ibreiktas. *'Atiqot* 35:43–59.

Magness J. 2005. The Roman Legionary Pottery. In B. Arubas and H. Goldfus eds. *Excavations on the Site of the Jerusalem International Convention Center (Binyanei Ha'uma): A Settlement of the Late First to Second Temple Period, the Tenth Legion's Kilnworks, and a Byzantine Monastic Complex; The Pottery and Other Small Finds* (*JRA* Suppl. S. 60). Portsmouth, R.I. Pp. 69–191.

Majcherek G. 1995. Gazan Amphorae: Typology Reconsidered. In H. Meyza and J. Młynarczyk eds. *Hellenistic and Roman Pottery in the Eastern Mediterranean—Advances in Scientific Studies (Acts of the II Nieborów Pottery Workshop; Nieborów, 18–20 December 1993).* Warsaw. Pp. 163–178.

Mazar E. and Gordon B. 2007. The Pottery from the Peristyle and Southern Houses. In E. Mazar. *The Temple Mount Excavations in Jerusalem 1968–1978 Directed by Benjamin Mazar; Final Reports* III: *The Byzantine Period* (Qedem 46). Jerusalem. Pp. 149–176.

Peacock D.P.S. and Williams D.F. 1986. *Amphorae and the Roman Economy: An Introductory Guide.* London–New York.

Pieri D. 2005. *Le commerce du vin oriental à l'époque byzantine (Ve–VIIe siècles): Le témoignage des amphores en Gaule* (Bibliothèque archéologique et historique 174). Beirut.

Russell K.W. 1985. The Earthquake Chronology of Palestine and Northwest Arabia from the 2nd through the Mid-8th Century A.D. *BASOR* 260:37–59.

Sidi N. 2007. Stone Utensils. In Y. Hirschfeld. *En-Gedi Excavations* II: *Final Report (1996–2002).* Jerusalem. Pp. 544–573.

Spaer M. 1988. The Pre-Islamic Glass Bracelets of Palestine. *JGS* 30:51–61.

Stern E. 2007. Metal Artifacts. In E. Stern. *En-Gedi Excavations* I: *Conducted by B. Mazar and I. Dunayevsky; Final Report (1961–1965).* Jerusalem. Pp. 174–182.

Taxel I. 2013. The Byzantine–Early Islamic Transition on the Palestinian Coastal Plain: A Re-Evaluation of the Archaeological Evidence. *Semitica et Classica* 6:73–106.

Tomber R. 1999. Pottery from the Sediments of the Inner Harbour (Area I14). In K.G. Holum, A. Raban and J. Patrich eds. *Caesarea Papers* 2: *Herod's Temple, the Provincial Governor's Praetorium and Granaries, the Later Harbor, a Gold Coin Hoard and Other Studies* (*JRA* Suppl. S. 35). Portsmouth, R.I. Pp. 295–322.

Zitronblat A. and Geva H. 2003. Metal Artifacts. In H. Geva. *Jewish Quarter Excavations in the Old City of Jerusalem Conducted by Nahman Avigad, 1969–1982* II: *The Finds from Areas A, W and X-2; Final Report.* Jerusalem. Pp. 353–363.

ḤORBAT BASHA: A ROMAN–BYZANTINE-PERIOD SITE IN THE HINTERLAND OF ASHQELON

ILAN PERETZ

(PP. 25*–69*)

During January–February and July 2007, a salvage excavation was conducted at Ḥorbat Basha in the southern coastal plain, on the the Niẓẓan–Ashqelon road (map ref. 16482–8/62499–505). The site extends across the western slope of a low spur next to the Tel Aviv–Ashqelon highway (Road 4), 5 km northeast of Ashqelon and 600 m southwest of Kibbutz Niẓẓanim (Fig. 1). The local soil is clayey, mixed with *kurkar*, and is cultivated. The site was surveyed in 1970–1971 by a team headed by A. Berman in the framework of the Archaeological Survey of Israel and it was partially surveyed again in 1997.

Three areas (A– C; Plan 1) were excavated at the site (328 sq m). In Area A (116 sq m; Plans 2, 3; Figs. 2–9), traces of a building, walls, floors and habitation levels were unearthed. In Area B (Plan 4; Figs. 10–18), 13 squares (170 sq m) were excavated, revealing a winepress of the four-cell type that had evolved from a simple to a complex winepress; it has secondary surfaces characteristic of such installations. In Area C (Plan 5; Fig. 19), four squares (42 sq m) were excavated and remains of walls and a pit were unearthed. The remains at the site were attributed to three strata.

Stratum III (second–late third/early fourth centuries CE). Area A yielded part of a building that contained at least two rooms. The pottery recovered from it (Fig. 20:3, 5, 12–14) dates to the Roman period. Pottery deposits excavated in Area B contained potsherds, including red-slipped ETS ware from the Roman period (not illustrated) and the base of a Late Roman glass bowl (third–early fourth centuries CE; Fig. 27:1).

Stratum II (late third/early fourth–sixth centuries CE). In Area A, remnants of two buildings were unearthed: one with seven rooms and another, with at least two rooms. The finds from this stratum included potsherds (Figs. 20:1, 2, 4, 6–11, 15; 21:16), fragments of a stone vessel and a marble table (Fig. 28), glass (Fig. 26:2–7) and coins (see Bijovsky, this volume: Coin Nos. 1–5, 8, 11, 13, 17) dating from the Roman to the Late Roman–early Byzantine periods.

In Area B, a winepress from two chronological phases (IIa, IIb) within the Late Roman–Byzantine periods was uncovered. In Phase IIa, a simple winepress was constructed, which yielded potsherds (Fig. 22), glass fragments (Fig. 27:3) and coins (see Bijovsky, this volume: Coin Nos. 9, 12) dated to the Late Roman and Byzantine periods. In Phase IIb, a complex winepress was built that contained potsherds from the late Byzantine period (Fig. 23), glass fragments (Fig. 27:4–9) and coins (see Bijovsky, this volume: Coin Nos. 10, 20–24), also dating from the Late Roman and Byzantine periods.

In Area C, several walls were found that were dated to this stratum, mainly on the basis of the coin finds (see Bijovsky, this volume: Coin Nos. 6, 7, 14).

Stratum I (late sixth/early seventh century CE). A wall and fills that sealed the winepress in Area B and rendered it obsolete are attributed to this stratum. Fragments of pottery vessels (Fig. 24) from the Late Roman–Byzantine and late Byzantine periods were found, as well as Byzantine coins (see Bijovsky, this volume: Coin Nos. 15, 16, 18).

A few finds from Iron Age II (Fig. 25) and the Early Islamic (see Bijovsky, this volume: Coin No. 19) and Medieval periods (not illustrated) were also found, but with no architectural remains.

Summary

Ḥorbat Basha in the southern coastal plain was first occupied in the Roman period (first–fourth centuries CE) and reached its peak in the Byzantine period (fifth–seventh centuries CE). The site, located on the Via Maris, between Ashqelon and Ashdod, is part of an array of settlements in Ashqelon's agricultural hinterland. It's occupants were evidently involved in wine production, one of the famous economic mainstays of the city of Ashqelon and the surrounding region at the time.

As noticed at other sites to the east and north of Ashqelon (Fig. 1), Ḥorbat Basha also underwent abandonment and destruction during the late Byzantine period, for reasons that were either social or economic. This abandonment may be associated with large-scale disasters that occurred in the southern coastal plain, such as a plague in the mid-sixth century CE or the Arab conquest in the first half of the seventh century CE (634–640 CE).

CAPTIONS TO ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Location map of the excavation and previous excavations nearby.
Plan 1. Excavation areas.
Fig. 2. Area A, general view to the southeast.
Plan 2. Area A, Stratum III, plan and sections.
Fig. 3. Area A, Stratum III, Floor 349, looking southeast.
Fig. 4. Area A, Stratum III, Floor 342, looking northwest.
Fig. 5. Area A, Stratum III, W15, looking northeast.
Fig. 6. Area A, Stratum III, L347 beneath W9, looking southeast.
Fig. 7. Area A, Stratum III, stone collapse east of W9, looking northeast.
Plan 3. Area A, Stratum II.
Fig. 8. Area A, Stratum II, Walls 10, 11 and Floor 348, looking northwest.
Fig. 9. Area A, Stratum II, Floor 336 and stone mortar, looking northeast.
Fig. 10. Area B, general view to the east.

Fig. 11. Area B, Stratum IIa, southern Treading Floor 457, looking northeast.
Plan 4. Area B, Strata III–I, plan and sections.
Fig. 12. Area B, Stratum IIa, Channel 453 and two secondary surfaces in the eastern wing, looking northeast.
Fig. 13. Area B, Stratum IIa, Secondary Surface 470, looking northwest.
Fig. 14. Area B, Stratum IIa, Channel 436, looking southeast.
Fig. 15. Area B, Stratum IIb, north treading floor (L440/441) of the winepress, looking southeast.
Fig. 16. Area B, Stratum IIb, Secondary Surface 466, looking southeast.
Fig. 17. Area B, Stratum IIb, Settling Vat 429, looking southeast.
Fig. 18. Area B, Stratum IIb, Collecting Vat 420, looking northwest.
Fig. 19. Area C, general view to the east.
Plan 5. Area C.
Fig. 20. Pottery from Area A, Stratum III.
Fig. 21. Pottery from Area A, Stratum IIa.
Fig. 22. Pottery from Area B, Stratum IIa.
Fig. 23. Pottery from Area B, Stratum IIb.
Fig. 24. Pottery from Area B, Stratum I and surface.
Fig. 25. Finds from Area C: Iron Age II juglet (1) and arrowhead (2).
Fig. 26. Glass finds from Area A.
Fig. 27. Glass finds from Area B.
Fig. 28. Stone artifacts from Area A, Stratum II.